БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
МАЙ
22
СРЕДА
№ 120 (5524).

СЭКП Тыва обкомунун болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.

ХОВУ АЖЫЛЫН ДҮРГЕН, ШЫНАРЛЫГ ДООЗАРЫ— БО ХҮННЕРДЕ КОЛ ЧҮҮЛ

Часкы хову ажылдарының хүн демдеглели

Майның сөөлгү он хонуу чоруп турар. Ооң баштайгы хүнү республиканың механизаторларының болгаш хову ажылдакчыларының чаа-чаа күш-ажылчы күжениишкиннери-биле демдеглеттинген. СЭКП-ниң область комитединиң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң адынга телеграммалар келгилээн. «Өөк» совхозтуң болгаш «Кызыл тараачын» колхозтуң ажыл-ишчилери Кубаньның тараажыларының кыйгырыынга практиктиг ажыл-херектери-биле харыылавышаан, тараа культураларының тарылгазын кыска хуусаада эки шынарлыг доосканын ол телеграммаларда дыңнадып турар. Бо хүн ол ажылды «Искра» көдээ ажыл-агый артелиниң ховуларында база доозуп турар.

Таңдының бүдүрүлге эргелелиниң өске-даа чамдык ажыл-агыйлары хову ажылдарын база бир демниг чорудуп турар. Ол чорук социалистиг чарышка Таңды эргелели чөөн-хемчикчилерин ажар арганы берген. Ынчаарга чөөн-хемчикчилер хову ажылдарын дыка эрте эгелээни билдингир болгай. Олар чүгле тараа культураларының тарылгазын эвес, харын кукуруза болгаш картофель тарып олуртулгазын шагда-ла доозар бүгү аргаларлыг турган. Ооң-биле кады чазын тарыыр культураларны тарыырының планы зонага ниитизи-биле чүгле 64,4 хуу, а Таңды эргелелиниң талазы-биле 71 хуу күүсеттингенин демдеглээр апаар. Мындыг бужар хожудаашкынны чүнүң-биле тайылбырлап болурул, эштер Чакар, Оннар болгаш Түрген-оол? «Тыва» совхозтуң удуртукчуларын (директору эш Юртаев, кол агроному эш Поминов) бистиң хүн демдеглеливиске каш удаа шыңгыы шүгүмчүлээн турган. Ынчалзажок парткомнуң болгаш ажыл-агыйның удуртукчулары четпестерни узуткаар талазы-биле чогуур түңнелдерни амга чедир кылбаан. Ында мурнукузу хевээр хөй санныг тракторлар, чаштырылга агрегаттары анаа туруп турар. «Тыва» совхоз план ёзугаар тарыза чогуур 2 муң гектар кызыл-тастан 1500 гектарны тараан. Ынчаарга кукуруза болгаш картофель тарып олуртурунче шуут эгелеп кирбээн. Бужар-бак хожудаашкындан уштунар болгаш халас эрттирген часкы үнелиг хүннерниң орнун катап дуглаар арга ажыл-агыйда бар бе? Ийе, бар. Четчир санныг тракторлар, механизатор кадрлар, белеткеттинген чер-даа бар.

Херектиң ужуру чүдел? Силерде хову ажылдарының темпизи чүге куду болуп турарыл? Кукурузаны болгаш картофельди чүге тарывайн турар силер? деп, эштер Юртаев болгаш Поминовтан айтырарга, олар мынча деп медеглеп турар:— Хөделип, шырбайып-ла тур бис, а темпилерни дүргедедип чадап тур бис. Тарылганы чогум кажан доозарын бодап турар силер? деп айтырыгны олардан салыр херек. Чүге дээрге, тарылганың эки хуусаалары эртип турар болгай.

Тарылга талазы-биле Улуг-Хем район база дыка хожудап турар. Бөгүнге чедир район 29.500 гектар тараа культураларын тараан, ол болза 61,2 хуу болуп турар. Ылаңгыя «Найырал» болгаш «Улуг-Хая» совхозтар районну соңгаар тыртып турар. Ол ажыл-агыйлар аъш-чемниң кол культуразы—кызыл-тас болгаш өске-даа тараа культуралары-биле улуг шөлдү ам-даа тарыыр апаар.

Кукурузаны тарып олуртур өй шагда-ла эгелээн. Ындыг болза-даа ол ажыл база оожум чоруп турар. План ёзугаар тарыза чогуур 9.550 гектар кукурузадан 2.641 гектар тарыттынган.

Хөй машина-трактор парктыг болгаш механизатор кадрларлыг көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы хову ажылдарын бо чылын кажангызындан-даа куду темпилиг чорудуп турарын база катап демдеглээр апаар. Станцияның тускай эртемниглери ховуларга амга чедир буу-хаа ёзу-биле чоруп, тракторларның болгаш чаштырылга агрегаттарының ажылын багай организастап турар. Организас талазы-биле чедимче чок чорук ында хөй. Ховуларга барып, четпестерни узуткаар, часкы тарылганың темпилерин күштелдирер талазы-биле тодаргай хемчеглер алырының орнунга ажыл-агыйның кол агроному эш Дорохов бодунуң эргезинде тускай чиик автомашиналыг хирезинде майның 17-де Алгый-Хөлге барып аңнап турган. Кажан чеди чылдың бешки чылының дүжүдүнүң салым-чолун силерниң ховуларыңарда шиитпирлеп турда, аңнап турар үе ол бе, эш Дорохов?

Чазын тарыыр культуралар тарыырының хуусаалары хүн бүрүде кызырлып турар. Ам ховуларга күш-ажылчы күжениишкинни кажангызындан-даа артык күштелдирер ужурлуг. Майның 21-ге чедир республикага ниитизи-биле чазын тарыыр культуралар тарыырының планы 67,6 хуу, тараа культураларыны—80,4 хуу күүсеттинген. Майның 20-де тарылгага немелде өзүлде барыкла 11 муң гектар болган. Ындыг көргүзүглер бисти оожургадып шыдавас.

Тараа культураларының тарылгазы-биле кады республиканың ховуларының ажыл-ишчилеринде өске-даа хөй-хөй соңгаарлаттынмас ажыл-херектер бар. Картофель бүдүрерин болгаш садып алыышкынын улам ынай көвүдедир талазы-биле СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырыында негеп турары ышкаш, картофель тарылгазының темпилерин күштелдиреринче ажыл-агыйларның болгаш партия организацияларының удуртукчуларының кичээнгейи угланган турар ужурлуг. Бо чылдың май 21-ге чедир онаалда ёзугаар тарыза чогуур 3.017 гектар картофельден чүгле 380 гектар картофель тарыттынган. Республикада кукуруза тарылгазы база эки эвес. Планда көрдүнген 42 муң 200 гектардан ол чүгле 8156 гектарга тарыттынган.

Тываның ховуларының ажыл-ишчилери! Чазын тарыыр культуралар тарылгазын чорударының санныг хонуктары арткан. Ол болза тарылганы чоокку хүннерде доозарын хандырар ындыг темпилер-биле ажылдаарының эргежок чугулазын, хову ажылдарының ындыг шынарын чедип алырын көдээ ажыл-агый ажылдакчыларынга база катап сагындырып турар. Ону дүжүттүң эрге-ажыы, чурттуң эрге-ажыы негеп турар.

МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА ЧАСТАН ЭГЕЛЕП САГЫШ САЛЫР

* * *

„Правданың" мурнуку чүүлүнден

* ☆ *

Часкы хүннерде колхозтарга болгаш совхозтарга чүгле тарааның, техниктиг культураларның бедик дүжүдүнүң үндезиннерин салырындан аңгыда, малдың быжыг чем-суурун быжыглаарынга, а ындыг болганда ниитиниң мал ажылын улам ынай хөгжүдеринге таарымчалыг байдалдарны база тургузар. Бо чылын көдээниң ажыл-ишчилери малдың баш санын өстүрерин, эътти, сүттү, чүүрганы, дүктү бүдүрерин улам хөйү-биле көвүдедирин чедип алыр сорулганы боттарының мурнунга салган. Ол сорулга ажыл-агый бүрүзүнге мал чемнериниң эргежок чугула курлавырларын мөөңнээр дугайында амдан эгелээш эң улуг сагыш салыышкынын негеп турар.

Малды янзы-бүрү чемнер-биле хандырар талазы-биле ажылды планныг болгаш шудургу чорудуп турар ажыл-агыйлар мал ажылының хөгжүлдезинге бедик темпилерни чедип ап турар, а ынчаарга ындыг ажылды чорутпайн турар черлерде ниитиниң мал ажылы улуг когаралга таваржып, а чурт хөй санныг продукцияны чедир албайн турар деп чүвени эрткен кыштаглаашкын база катап көргүскен.

Мал чеми болза мал ажылының көдүрлүүшкүнүнге кол чүүл. Эш Н. С. Хрущевтуң чугаалааны: **«Колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге мал чеми дээш демиселди, тараа дээш демисел-биле бир дамей чорудар ужурлуг. Бир эвес удуртукчу чүгле хөй чугаа кылыр, а мал чемнерин бүдүрерин көвүдедир дугайында сагыш салбас болза, оон чүү-даа бүтпес. Мал чеми барда, сүт-даа бар, эът-даа бар болур».**

Россия Федерациязының, Украинаның, Казахстанның мурнакчы колхозтары болгаш совхозтары улус ажыл-агыйының бо чугула сорулгазын шиитпирлээринге дыка хөй энергияны болгаш чогаадыкчы инициативаны салып турар. Олар мал ажылынга эртемниң чедиишкиннерин болгаш чаартыкчыларның дуржулгазын дидими-биле нептередип, эң-не ажыктыг культураларның тарылгаларын калбартып, оларның чорудулгаларын механизастап, бедик дүжүттерни өстүрүп ап турарлар. Левокумск бүдүрүлге эргелелиниң «Красный буденновец» колхозунуң болгаш Ставрополь крайның «Надежинский» совхозунуң ажыл-ишчилериниң эгелээшкинин деткиири чөптүг, чүл дээрге, олар боттарының аргаларын болур чогууру-биле анализтеп көргеш, бүдүн чартык—ийи чылга четчир мал чемин ам белеткеп алырын шиитпирлээннер. Ол ажыл-агыйларда кукуруза бүдүрерин көвүдедирин, хөй санныг силосту салырын, бөдүүн чемнерни четчири-биле курлап тургузарын төлевилеп турар. Оларның үлегерин ёзугаар мал чемнерин белеткээр планнарны ажыр күүседир дээш шимчээшкин Ставропольда калбарган.

Бо чылын колхозтарда болгаш совхозтарда тараа культураларының, чигир свёклазының, бобыларның болгаш өске-даа культураларның тарылгазын улуу-биле калбартып турар.

Кукуруза тарываска мал ажылының продуктуларын бүдүрерин улуу-биле өстүрери чедип алдынмас дээрзин хөй чылдарның дуржулгазы бүзүредип турар. Бо чылын ол күчүлүг культура үжен миллион гектар хире черге тарыттынар — чазын чажар бүгү тараа культураларының бештиң бир кезии болган турар. Кукурузаны тарып өстүрерин калбаа-биле механизастаан байдалдарда ындыг хемчээлдиг ажылдарны чүгле ынчаарда күүседип болур. Улуг хемчээлдиг черлерге хол-биле кылыр күш-ажылдың чарыгдалдарын үндүрбейн тургаш, кукурузаның гектар бүрүзүнден 50—60 болгаш оон хөй центнер тарааны алыр деп, республиканың чер ажылдыгларын кыйгырган алдарлыг механизаторлар А. Гиталов, Л. Кушко, И. Шевченко, Я. Шульга оларның болгаш өскелерниң-даа эгелээшкинин Украинада изиг-биле деткип турарының ужуру-даа бо. Россия Федерациязында механизастаан муң-муң звенолар сураглыг чаартыкчылар Н. Мануковскийниң, Д. Яньшинниң болгаш оларның өннүктериниң үлегерин ёзугаар техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглаар, ажылдың тергиин шынары, кукурузаның бедик дүжүдү дээш чаржып турар.

Кукуруза шөлдеринде баштайгы чедиишкиннер чедип алдынган. Бүгү-эвилелдиң чарыжының инициаторлары — Усть-Лабинскиниң чер ажылдыглары кукуруза тарылгазын доосқан. Украинаның мурнуу областарының, а ол ышкаш Молдавияның болгаш Азербайджанның хөй-хөй мурнакчы ажыл-агыйлары ол ажылды чедиишкинниг күүседип шыдаан. Майның ортан үезинде чуртта ниитизи-биле кукурузаның планнаттынган шөлүнүң 40 хуузу тарыттынган.

Моон-биле кады чамдык черлерде кукурузага кичээңгейни кошкаткан, ооң тарылгазын шүшпең ёзу-биле чорудуп турар. Саратов областың кукурузачылары бо ажылды аажок саададып турар, ында кукуруза шөлүнүң чүгле бештиң бир кезии тарыттынган.

Эрткен чылда Казахстанның дыка хөй ажыл-агыйлары кукуруза тараазының болгаш ногаан массазының чавыс дүжүдүн алган. Ол чорук тарылганы өй-шаанда эвес болгаш шынар чок чорутканының, кукуруза тарылгазының ажаалдазын багай тургусканының түңнели болган. Бо чылын республикада кукуруза тарылгазы база-ла узамдыккан. Мурнуу областар — Чимкен, Джамбул, Алма-Ата областар майның ортан үезинде ажылды бүрүнү-биле доозар аргаларлыг турган. Ындыг болза-даа ол областарда муң-муң гектар черге кукуруза мынчага чедир тарыттынмаан.

Чурттуң барык бүгү районнарында эгелээн чылыг хүннер кукурузаның тарылгазын эң чоокку хүннерде бүрүн доозарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Партия организацияларының, бүдүрүлге эргелелдериниң хүлээлгези — бүгү машиналарның ийи ээлчегде ажылдаарын чурумчудар, агрегаттаашкынны калбаа-биле ажыглаар, тарылганың тергиин шынарлыг болурун чедип алыр талазы-биле колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларынга практиктиг дузаны чедирери болур.

Бо чылын мал чеми чигир свёклазын дыка улуг шөлдерге тарып өстүрер деп турар. Чурттуң чамдык районнарында бо культураның тарылгазының дээре хуусаалары эрткен, а ажыл ыракта-ла доозулбаан. Орёл, Тамбов, Пермь, Калинин областарның ажыл-агыйлары тарылганы оожум чорудуп турар.

Амгы частың озалдааның байдалдарында мал чеми культураларының тарылгазын болдунар-ла арга-биле дүрген доозар болгаш тарылганың ажаалдазын сагыш човаңгыр организастаары, ол ажылдарга бар турар бүгү техниканы калбаа-биле ажыглаары эргежок чугула. Чамдык черлерде тарылганың ажылдап кылыышкынын өй-шаанда чорутпайн турар дугайында дүвүрээзинниг медээлер ам безин кээп турар. Ол дугайын, ылангыя Харьков областан дыңнадып турар. Богодуховск болгаш Чугуевск бүдүрүлге эргелелдериниң ажыл-агыйларында чигир свёклазының шөлдерин өй-шаанда ажылдап кылбаан ужурунда барык бир муң гектар черниң тарылгазын үнүш хоралакчылары үрегдээн.

Ажыл-агый бүрүзү мал чемнерин бүдүрериниң баш удур бодап кылган планныг болурун болгаш ону частан эгелээш шудургу күүседирин мал ажылын көдүрер дээш демиселдиң эрге-ажыктары негеп турар. Чер ажылдыглар болгаш малчыннар мал чеминиң курлавырларын кандыг үндезиннерниң күсели-биле болгаш оларны кайы хуусааларда кылырын тодаргай билген турар ужурлуг. Амдан эгелээш техниканы болгаш транспорт херекселдерин силосту эрте салырынга, сигенниң болгаш өске-даа бөдүүн чемнерни белеткээринге белеткээр ужурлуг.

Малдың чем-суурун хөгжүдериниң болгаш быжыглаарының айтырыглары партияның комитет бүрүзүнүң, бүдүрүлге эргелелиниң, партияның көдээ райком болгаш обком бүрүзүнүң, көдээниң бүгү коммунистерниң кичээнгейинге доктаамал турар ужурлуг. Мал ажылын хөгжүдер талазы-биле партияның салган сорулгаларының чедиишкинниг күүсеттинери оларның ниити күжениишкиннеринден, мал чемнерин бүдүрерин көвүдедир дээш демиселче көдээ ажыл-ишчилерни оларның канчаар организастап шыдаанындан улуу-биле хамааржыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1963 чылдың май 20-де хүлээп алган Чарлыктары-биле респотребсоюзтуң улуг товароведи **Николай Владимирович Юневич**, Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң хойжузу **Хандый Дембиреловна Ховалыг** оларның төрүттүнген хүннеринден бээр 60 хар харлаанынга холбаштыр оларны **Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле** тус-тус шаңнагылаан.

БЕРГЕ ШЫЛГАЛДА

«КЫЗЫЛ ТАРААЧЫН»—МУРНАП ТУРАР

Часкы тарылганы дүрген болгаш эки шынарлыг чорудар дээш Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларының аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда «Кызыл тараачын» көдээ ажыл-агый артели чоруп турар. Май 19-ка чедир ол колхозтуң тараа шөлдериниң 82 хуузунда азы 6696 га черде тарылга чоруттунган, эрте чажар тараа культуралары 6173 га черде чаштырттынган азы ооң 87,4 хуузу күүсеттинген.

Эрте чажар тараа культураларындан арткан 577 ганы май 20-де доозупкан. Бо хүннерде картофель, кукуруза тарып олуртурунче кирипкен.

«Кызыл тараачын» колхозта ийи трактор-хову бригадазы бар. Оларның аразында калбарган социалистиг чарышка Доруг-Аскыр деп черде Сергей Тереховка удурткан бригада мурнап турар. Бригада 2330 га черге кызыл-тас чаштырар планныг, ооң 1050 газын удур аңдарып, ажылдап кылбышаан, май 17-де-ле чаштырып доозуп, баштайгы тиилелгени чедип алган.

Амгы үеде ук бригада 100 га черге картофель олуртуп кирген болгаш өске-даа культураларны тарып үргүлчүлевишаан. Кызымаккай механизаторлар: А. Кислицын «С—100» маркалыг трактор-биле хүнде 7 га черни аңдарар нормазын 12—15 га чедирип турар. Чаштырылгада П. Сурнаковтуң агрегады хүн нормазын үргүлчү 150 хуу кылдыр күүседип келген.

Бригадада коммунистерниң үлегер-чижээ көскү. Сөөлгү беш хонуктуң түңнелинде партия кежигүнүнге кандидат Л. Дыртый-оолдуң, коммунист В. Мирошниковтуң агрегаттары чаштырыкчылардан шылгараан. Оларның кайызының-даа агрегаттары хүн бүрү 36 га черни чаштырар нормазын 38—40 га чедирип келген.

Ол-ла колхозтуң Шивилигде № 2 трактор-хову бригадазын дуржулгалыг механизатор Кирилл Доронин удуртуп турар. № 2 бригадада база-ла эвээш эвес мурнакчылар бар. Үшкү 5 хонуктуң түңнелин үндүрүп турда аңаа мурнакчы механизаторларны шуут-ла шыңгыы шилилге ёзугаар үндүрген: беш хонуктуң хүн бүрүзүнде чүгле чүс хуу ажыр күүседип келгени дээш эвес, а ону улам өстүрүп база техниканы анаа туруушкун чокка ажыглааны дээш шаңналдарга кииргилээн.

* * *

«ХАДЫҢ» КОЛХОЗТАН

Соңгу чүктен келген шириин хат, чаа-ла изиди хүннеп кел чыткан кааң хүннү будап каапкан. Аңдарып каан черниң кырын үрей, доозун-довуракты бурулады ширбий хадырга сеялкада туттунуп алган тургулааң чаштырыкчылар камгалал карак шилдерин безин өттүр чалданып чоруп олурар.

— Туттунуңар, оолдар!—деп, трактор кабиназындан бакылавышаан, тракторист оларже дыңзыг алгырган. Оолдар демги «туттунуңар!» деп сөстүң дорт утказындан өскээр хереглеп чаңчыга бергени илдең, кижи бүрүзү сеялкаларының хаалгаларын ажыткылааш, үрезинни холу-биле дескилеп тарадып, тараа төктүр черлерни хынап көрүп эгелээр...

Бо дээрге, Бии-Хемде «Хадың» колхозтуң Каък хөл деп черде Михаил Путинцев удурткан бригаданың дээре чаштырыкчызы Владимир Сидоренконуң агрегадының ажылдап турары бо. Ооң агрегады хүнде 34 ганың орнунга 57—63 га чедир чаштырып турар. Эң-не кол чүве болза ооң боду, ээлчежир эжи Владимир Осипов, чаштырыкчы аныяктар — Каадыр-оол Сүүрең, Григорий Хорлуг-оол болгаш Валерий Түлүш ышкаш ындыг чүткүлдүг тараажыларга бо частың ширин аажылалы безин шаптыктап шыдавайн турары болур.

Ук колхозта 3 трактор-хову бригадазы бар. Оларның аразында калбарган чарышка эш Путинцевтиң бо бригадазы мурнап келген, бригада 830 га кызыл-тас чаштырар планын май 17-де доозупкан.

Ажыл-агыйның ниити байдалын алыр болза, часкы хову ажылдарын кыска хуусаада доозар дээш калбарган демиселдиң темпизи улуг-ла дыңзывайн турар хире. Колхозтуң хову бригадаларында механизаторлар чедишпес болганы-биле дүнеки ээлчег чок, хову турлагларында чурттап, ажылдап турар колхозчуларның культурлуг хандырылгазы четпес организастаттынган. Каък хөлге турган бригада ам ында ажылын доосқаш, Хадың деп черже көже берген, ук бригаданың бо турлаанга часкы хову ажылдары май 6-да эгелээн турда, чоокку хүннерге чедир аңаа чаңгыс-даа концерт болбаан, механизаторлар кино көрбээн, чунар бажыңны чаа-ла тудуп доозуп турар.

* * *

СОВХОЗТУҢ ХОВУЛАРЫНДАН

Часкы хову ажылдарының талазы-биле районда ийиги черде «Өөк» совхозтуң тараажылары чоруп турар. Чоокку хүннерге чедир ында 7868 га черде тарылга чоруттунган азы ол 68,4 хуу күүсеттинген, эрте чажар тарааларны 7132 гага чаштырган азы ол талазы-биле планын май 19-ка чедир түңнел-биле 83,9 хуу күүседип алган, ам бо хүннерде доозар чоокшулаан.

Бо совхозтуң Шивилиг деп черде бригадазы районнуң ажыл-агыйларынга үлегерлиг болуп турар. Ында механизаторларның болгаш тараажыларның культурлуг хандырылгазын эки тургускан, кино, концерт үргүлчү болуп турар, агитхуудустарны болгаш хову ажылының мурнакчыларының дуржулгазын бүгүдениң болдурар сорулга-биле турлагның көргүзүг самбыразынга азып, түңнеп турар.

Ол бригадада Александр Хольшин, Михаил Белоногов, Сергей Терещев, Иван Изместьев олар ышкаш мурнакчы механизаторлар ээлчегде 45 га черге кызыл-тас чаштырар нормазын 90—95 га чедирип, хүн бүрү ийи ээлчег нормазын күүседип келген.

Совхозтуң тараажыларында болгаш механизаторларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге дузалап турар чаа чүүл болза, оларның ажылды чүгле дүрген күүсеткели дээш эвес, келир күзүн бедик дүжүттү алыры-биле черни шынарлыг ажылдап кылганын барымдаалап турары болур. Ындыг арганы совхозта калбаа-биле ажыглап турарындан ажылдың кылдынган шынарын барымдаалавас, харысалга чок чоруктар ховар таваржыр болу берген.

Бии-Хем районда ниитизи-биле май 19-ка чедир 24217 га черде тарылга чоруттунган, ооң иштинде эрте чажар тараа культураларын 22917 гага чаштырган азы ооң 76,9 хуузу күүсеттинген.

О. НАМЧЫЛАК,
(«Шынның» тускай корр).

Таңды районда көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының № 3 хову бригадазында часкы шөл ажылдарының мурнакчызы механизаторлар эвээш эвес. Оларның аразында 1946 чылдан бээр трактористеп келген, хоочун механизатор Михаил Адамович Серенбиль бо хүннерде онза шылгарап турар. Дуржулгалыг механизатор «ДТ-54» деп трактор-биле хүн бүрүнүң ээлчег нормазын 245 хуу чедир күүседип турар.

ЧУРУКТА: Михаил Адамович Серенбиль дескинигниң ээр черинге доктаай хонгаш, трактор андазыннарының туружун хынап көрүп турары.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

БЕШКИ БРИГАДАДА

Бистиң тускай корреспондентилеривис Дүргенде дуржулга станциязының № 5 хову бригадазынга чоокта чаа чорааш, ында тараажыларның ажыл-херээ-биле таныжкан. Бригаданың кижилери төөгүлүг чеди чылдың бешки чылында көдээ ажыл-агый культураларының чаагай дүжүдүн алыр, ынчангаш коммунистиг элбекшилдиң ниити савазынга боттарының төлептиг салыышкынын киирер дээш күжениишкинниг демисежип, хүн бүрү эки түңнелдерни чедип ап турарын бригадир эш А. Д. Бобков дыңнаткан.

— Бүдүрүлге планын ёзугаар бо чылын 3000 ажыг гектар шөлге тарылга чорудар ужурлуг бис, ол шөлдүң 2500 газынга кызыл-тас, чинге-тараа болгаш арбайны, 476-зынга — кукурузаны, 75-жинге — картофельди өстүрери көрдүнген. Май 16-га чедир 2000 га чыгам шөлде тараа культуралары чаштынган, чинге-тараа болгаш арбайның чаштырылгазы удавас доостур.

Хову ажылдары биске сөөлгү неделяда дүрген темпилер-биле чоруп келди. Ийи ээлчеглиг ажылдың чорудулгазынга бистиң хөй-хөй механизаторларывыс күш-ажылдың кайгамчыктыг бедик көргүзүглерин чедип ап келгеннер. Ылангыя Н. Федосеенко, А. Неделин, П. Логочёв, Г. Санников, Н. Домажак, М. Шолухаа дээн ышкаш дуржулгалыг трактористер хүн бүрүдеги ээлчег нормазын 150—300 хуу чедир күүседип, социалистиг чарыштың шылгаракчылары болуп турарлар — деп, эш Бобков чугаалаан.

Ол бригаданың бүгү ажыл-ишчилери шынап-ла дайынчы ёзу-биле ажылдап, хостуг шактарда хөглүг болгаш культурлуу-биле дыштанып, чурттап турар болду. Таптыг-ла дүштеки чем үези турган. Трактористер, чажыкчылар, урезин сөөртүкчүлери бригаданың могаг билбес повары Ульяна Ивановнаның кылып белеткээни амданныг, изиг мүннү, кулчазыг котлеттерни болгаш стакан долу компоттарны чемгерикчизиниң холундан ээлчег-биле алгаш, улуг залда дистинииштир салгылаан столдарга чемненип турар.

Ол чемненир улуг залдың ханаларын көскү агитацияның бүгү хевирлери-биле кончуг шевергин шимеп каан. Оларның аразында май 16-да үндүрген агитхуудус хөйнүң кичээнгейин бодунче хаара тудуп турар боорга, ону топтап номчуй бердивис. «Часкы хүн—чылды чемгерер» деп ооң мурнуку чүүлүнде эрткен беш хонукта тараажыларның бүдүрген ажыл-ижин түңнеп, чоокку хүннерде салдынып турар сорулгаларның дугайын сиреткен болду. Ооң дараазында тарылганың маадыры тракторист А. Неделинниң ажыл-дуржулгазын чырыткан материал кирген. Сөөлгү хүннүң шылгаракчылары элээн хөй мурнакчы механизаторларның болгаш бригаданың повары У. Ивановнаның дугайы ол номерниң хөй кезиинде сонуурганчыы-биле бижиттинген. Ук номер ындыг солун болганы-биле ынчангаш бригаданың кижилери ону хандыкшылдыг номчуп турганнары ол.

«Бистиң бригаданың күш-ажылчы хүнү» деп эгелиг хүн бүрүдеги чарыш түңнелдериниң көргүзүү база ында астынган. Ында мурнакчы кижилерниң чедиишкини транспорттуң тус-тус хевирлериниң чоруунуң дүргени-биле хемчеттинген. Ол көргүзүг самбыразының май 16-да үнген номериниң «Луна-4» деп ракета чураан черинде ээлчег нормазын 332 хуу күүсеткен Федосеенко, Неделин, Логачёв, Благодатский оларның адын, реактивтиг самолёт чураан черинде ээлчег нормазын 133—158 хуу чедир күүседип шыдаан — Ярин, Монгуш оларның адын киирген, а оон өске черлерде норманы 100 хуудан өрү күүсеткеннер болду.

Бо чылын мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш курунеге садар талазы-биле ниити республиканың, районнуң дуржулга станциязының болгаш бригада кежигүннериниң социалистиг хүлээлгелерин көргүскен стендилерни база көрүштүү-биле шимеп кылган. Моон алгаш көөрге, станцияда партия, профэвилел, комсомол организацияларының көскү агитацияны таарымчалыг организастаарынче улуг кичээнгейни салганы тодаргай-дыр.

Бригаданың дүн, хүн чок ажылдап турар бүгү ишчилериниң культура-амыдырал хандырылгазы база дыка эки болуп турарын демдеглезе чогуур. Ийи улуг залды долдур чыскаай салган, чымчак четкилиг демир оруннарда ак-чоорганнарны, хөвен тыраан сыртыктарны, чымчак болгаш чылыг чоорганнарны чаткылаан. Столдар салгылааш, оларның кырында номнарны, солуннарны, сеткүүлдерни, шахматтарны, доминоларны эмгелии-биле делгеп салган. Удуур, дыштаныр залдарның ишти аажок арыг-силиг. Турлагның бүгү бажыңнары Ильичиниң лампочкалары-биле чырыттынган. Ында радиоприёмник доктаамал ажылдап турар. Механизаторлар ажылдан келирге, чунар бажың белен.

Судно тудугжуларының күш-ажылчы тиилелгези

Улуг күш-ажылчы тиилелге-биле — суг базар деңзизи 62 муң тонна «Ханой» деп танкерни хуусаа бетинде кылгаш, сугже киргени-биле холбаштыр, Ленинград совнархозунуң Адмиралтейск заводунуң коллективинге СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели изиг байырны чедирген.

Адмиралтейск заводунуң алдарлыг коллективи иштики курлавырларны эң дээре ажыглаар, мурнакчы технологияны болгаш күш-ажылды организастаарының чаа хевирлерин шиңгээдип алыр дээш демисешпишаан, сөөлгү үениң дургузунда бүдүрүлгениң хемчээлин дыка улгаттырган болгаш элээн каш эң улуг далай судноларын тудуп тургускан деп, байыр чедириишкининде чугаалап турар.

Адмиралтейск заводунуң коллективи Ада-чурттуң далай флодунга бирги чергениң судноларын тургузарының талазы-биле онаалганы моон соңгаар-даа чедиишкиннинг күүседир дээрзинге быжыг бүзүрелин СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илереткен.

* * *

Ленин орденниг Адмиралтейск заводунуң коллективи СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, эш Н. С. Хрущевтуң адынга чагаа чоруткан. Судно тургузукчулары боттарының социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткениниң болгаш суг базар деңзизи 62 муң тонна «Ханой» деп танкерни хуусаа бетинде кылгаш, сугже кииргениниң дугайын чагаада дыңнадып турар.

Фидель Кастро — Киевтиң аалчызы

КИЕВ. (СЭТА). Социалистиг революцияның чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының Бирги секретары, Куба Республиканың Революстуг чазааның Премьер-Министри Фидель Кастро Рус майның 20-де Украинаның найысылалында чеде берген.

Бориспольск аэродромунга киевчилер эргим аалчыны байырлалдыы-биле уткуп алган. Куба революциязының баштыңчызынга алдар болдуруп, хүндүлел таңныылын тургускан болгаш Куба Республиканың, ССРЭ-ниң болгаш УССР-ниң Күрүне Гимнерин күүсеткен.

Украинаның КП ТК-зының бирги секретары Н. В. Подгорный, УССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы В. В. Щербицкий, УССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Д. С. Коротченко болгаш республиканың Компартиязының база чазааның өске-даа удуртукчулары Фидель Кастрону уткуп алган.

Хосталга ортулуунуң маадырынга чүс-чүс муң ажылчы чоннар чүректиң ханызындан байыр чедирип турган.

СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур

Идеологтуг ажылдың дуржулгазы

1963 чылдың июнь 18-те болур Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп комитединиң Пленуму партияның идеологтуг ажылын чугаалажып, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарын чедиишкинниг күүседиринче чонну мобилизастаарынга улуг идигни бээр.

Бистиң партиявыс идеологтуг ажылды коммунизмни тургузарының үндезин айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээриниң эң чугула чепсээ кылдыр көрүп турар. Улуг-Хем районнуң партия комитеди, ооң идеология килдизи болгаш партия организациялары чон ортузунга агитас-массалыг ажылды чорударда партия ТК-ның ноябрь Пленумунуң болгаш идеология ажылдакчыларының чоокта чаа болгулаан чөвүлел хуралдарының база партияның болгаш чазактың удуртукчуларының литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле ужуражышкынынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазын удуртулга болдурбушаан, идеология ажылын экижидер талазы-биле чамдык хемчеглерни боттандырган.

Партияның идеологтуг ажылының бир хевири — партия чырыдыышкынында өөредилге болур.

Мурнуку чылдарга бодаарга партия чырыдыышкынында политбөлгүмнерниң, школаларының саны улам өзүп, дыңнакчыларның сонуургалы бедээн. Бо чылын районда 77 янзы-бүрү бөлгүмнер ажылдап, ында 1400 кижи хаара туттунган. Дыңнакчыларның хөй нуруузу үлетпүрнүң, көдээ ажыл-агыйның, сан-хөөнүң, садыгның экономиказын өөренип турарлар. Колхоз, совхоз бүрүзүнде көдээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказын өөренир бөлгүмнер ажылдап турар. Тодаргай экономика өөренир талазы-биле Шагаан-Арыг АТК-да, «Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырында, «Улуг-Хая», «ҮТКА-ның 25 чылы» совхозтарда бөлгүмнерниң кичээлдери организастыг бедик деңнелге эртип, түңнел кичээлдерге дыңнакчылар быжыг билигни чедип алганын көргүскеннер. Партия чырыдыышкынының четкизинде бөлгүмнер, школалар өөредилге чылын организастыг доозуп, 1—2 түңнел кичээлдерни эрттиргилээн.

Бөлгүмнерниң болгаш школаларның доктаамал ажылдаары болгаш бедик деңнелдиг болуру пропагандистен улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш пропагандист кадрларны шын шилип алырынче, оларны белеткээринче чогуур кичээнгейни хүн бүрү салып келген. Партия чырыдыышкынының системазында пропагандистерниң 39 хуузу дээди болгаш дооспаан дээди эртемниг, 5—7 чыл чедир стажтыг. Партия комитеди бо чылын пропагандистерниң үш семинарларын организастап эрттирген, пропагандистерниң хөй кезии СЭКП обкомунуң политчырыдыышкын Бажыңының семинарларынга киржип турган. Тодаргай экономика бөлгүмнериниң пропагандистери эштер В. А. Кононков, Сат Даваа, СЭКП төөгүзүнүң — Т. Биче-оол, коммунистиг кижизидилгениң — М. Ф. Вайнберг, И. Кудрявцев, агар политиканың — В. Ф. Ковалёв, Кыргыс Ким-оол болгаш өскелер-даа кичээлдерни бедик идейлиг эрттирип, дыңнакчыларның сонуургалын бедидип, өөредилге чылын организастыг доосканнар. Чамдык чедиишкиннерден аңгыда, партия чырыдыышкынында улуг четпестерниң барын демдеглезе чогуур.

«Күш-ажылдың хостуу» колхозта тодаргай экономика өөренир бөлгүм, хоорайның кижи эмнелгезинде агар политика бөлгүмү кичээлдерни чавыс деңнелге эрттирип, дыңнакчыларның чартык кезии келбейн турда-ла, кичээлдерни чорудуп турган, сөөлгү үеде кичээлдер шуут болбастаан турган. Партия чырыдыышкынын удуртурун «Күш-ажылдың хостуу» колхозта, «ҮТКА-ның 25 чылы» совхозта, райпода, хоорайның кижи эмнелгезинде партия организацияларының секретарьлары эштер Х. Доржу, И. Дюкерев, В. Грудинина олар кошкатканнар. Марксисчи-Ленинчи теорияны бот-кичээл-биле өөренип турарлар-биле ажыл база-ла улуг четпестерлиг.

Ажыл-агый айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээринге лекция пропагандазы чугула рольду ойнап турар. Бо талазы-биле ажылды он беш лекторлар бөлүү чорудуп турар. Лекторлардан эштер В. О. Бавуу-Сюрюн, Аракчаа, Ф. Сопуддай, Базыр-оол олар лекция номчулгазын шынарлыг чорудуп, чон ортузунга хүндүткелди чедип алганнар. Шагаан-Арыгның Культура бажыңында хөй-ниитиниң киржилгези-биле бо чылдан эгелеп кино-лектория бөлүү ажылдап эгелээн. Ону киномеханик Кукарин удуртуп турар. Тускай план ёзугаар, неделяда бир катап лекция номчулгазын кино эгелээриниң мурнунда чорудуп турар. Районда 36 агитколлективтерде 700 ажыг агитаторлар чон ортузунга улуг тайылбыр ажылын чорудуп турарлар. Агитаторлар эштер Багрецова, Оюн Ак-кыс, В. Дамдың-оол, Сундуй болгаш өскелер-даа боттарының участоктарынга доктаамал барып турарлар.

СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, районнуң партия организациялары малчыннарның ортузунга партийжи-политиктиг, культура-массалыг ажылдарны экижидер хемчеглерни боттандырып турар. Неделя санында малчыннарже үнер тускай хүннү чурумчуткан. Районнуң кижи эмчилери фермаларга, хойжу бригадаларга барып, санитар-гигиена ажылын боттандырып турар. Культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчылары малчыннарга лекция, беседа, кино болгаш өске-даа культура-массалыг ажылдарны чорудуп турар.

Ап чоруткан бо хемчеглерниң түңнелинде, пленум сөөлүнде районда ниитизи-биле 28 чуртталга бажыңнарын, 12 чунар бажыңны, 5 кызыл булуңнарны, бир магазинни малчыннарга тудуп берген. «Чодураа», «Күш-ажылдың хостуу», Жданов аттыг колхозтарда хеп чуур машиналарны садып ап, хеп чуур черлерни ажыглалга киирген. 7 бригадалар болгаш сүт-бараан фермалары электрижиттинген, 20 малчыннар радиоприёмниктерни садып алган. Улуг-Хем райпозу хойжу бригадаларның төптеринде садыгжызы чок 6 садыгны организастаан.

Район төвүнде бүдүрүлге, албан-организация черлеринде болгаш колхозтарда, совхозтарда эки дерип кылдынган, ханы утка-шынарлыг көскү агитация көргүзүглери кылдынган болгаш хүн бүрү немежип турар. Райүлетпүр комбинадында, АТК-да, «сельхозтехника» салбырында, «Улуг-Хая», «Найырал» совхозтарда, Жданов аттыг колхозтуң төвүнде болгаш сүт-бараан фермаларында, часкы хову турлагларында көскү агитация көргүзүглери эки кылдынган, хана солуну, агитхуудус, көргүзүг болгаш хүндүлел самбыралары доктаамал үнүп, үргүлчү чаартынып турар. Районда партия организациялары көскү агитацияны идеологтуг ажылдың дээштиг, чедингир чепсектериниң бирээзи кылдыр чугулага ап, бо талазы-биле ажылды экижидер хемчеглерни хүн бүрүде чорудуп турар. Бо ажылга интеллигентилер, агитаторлар идепкейлиг киржип турарлар.

Парткомнуң сүмелээни-биле район школаларының мастерскаяларынга көскү агитацияга херелээр материалдарны кылдырып эгелээни улуг дузаны чедирген. Шагаан-Арыгның № 1 болгаш 2 школаларының өөреникчилери 60 ажыг щиттерни белеткээн, Арыг-Бажы, Көк-Чыраа школалары ындыг чүүлдү база кылып эгелээннер. Көскү агитация ниитизи-биле амгы үениң негелдезинге чедир тургустунмааның демдеглээри чугула. Көскү агитацияга ёзу барымдаалап, эреңгей кыйгырыглар салыр чорукту чок кылыр, чон ортузунга партийжи салдар чедиргениниң күчүлүг болгаш дээштиг ол чепсээн калбаа-биле ажыглаары чугула.

Көдээ ажыл-ишчилерниң культурлуг дыштанылгазын чөп организастаарынга, культура-массалыг ажылдарны калбартырынга районда культура-чырыдыышкынының албан черлериниң ажылдакчылары, ылаңгыя көдээ интеллигенция идепкейлиг киржип турар. Жданов аттыг колхозта (эргелекчизи Чодураа Байыр-оол), Ак-Туругда (эргелекчизи Н. Сундуй), «Найырал» совхозтуң Кара-Талда (эргелекчизи Чавчып) көдээ клубтар чон ортузунга оюн-концертти, темалыг болгаш айтырыг, харыы кежээлерин, мурнакчылар-биле ужуражышкынны доктаамал чорудуп турарлар. Ында бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери үргүлчү ажылдап, киржикчилериниң саны өзүп турар. Часкы тарылга үезинде культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчылары ховунуң ажыл-ишчилеринге концерттерни көргүзүп эгелээннер.

Районнуң ажыл-агыйларында көдээ ажыл-агыйның кинофестивалы эгелээн. Көдээниң ажыл-ишчилеринге, хову турлагларынга ол киноларны көргүзериниң тускай трафигин тургусткан. Апрель айда Шагаан-Арыг хоорайга ийи хүн үргүлчүлээн районнуң профэвилел организацияларының болгаш ыр ниитилелиниң киржикчилериниң уран чүүл көрүлдези колхозтар, совхозтарның ажыл-ишчилериниң чогаадыкчы талантызының өзүп турарын көргүскен. Бирги черни «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң, ийиги черни «Найырал» совхозтуң, үшкү черни Шагаан-Арыг хоорайның болгаш «Чодураа» колхозтуң уран чүүл коллективтери алгылаан. Амгы үеде республика көрүлдезинге белеткел ажылы чорып турар.

Районда культура-чырыдыышкын албан черлериниң шугумунда хөй-ниитичи байдал-биле ажылдаар чорук калбарып турар. Ийи көдээ клуб ынчаар ажылдап турар, оларның ажылы экижээн. Иштии-Хемде хөй-ниитичи клубтуң уран чүүл коллективи солун концертти совхозтуң Арыскан салбырынга көргүскен болгаш аныяктарның район көрүлдезинге эки түңнелдиг болганнар. Аңаа кино доктаамал үнүп турар. Ооң эргелекчизи комсомолчу Валя Чооду эки ажылдап турар. Ол ышкаш Белдир-Кежиинде хөй-ниити эгелээшкини-биле ажылдап турар клуб багай эвес түңнелиг. Кара-Тал, Ак-Тал, Белдир-Кежии, Алдыы-Шынаа суурларда хөй-ниити эгелээшкининиң библиотекалары ажылдап турар. «Х Улуг хурал» колхозтуң Кара-Талда библиотека номну өөреге санынга чедирген, массалыг хемчеглерни база организастап турар. Ооң ажылын хөй-ниитичи активчи, эге школаның башкызы Кыргыс Ким-оол үлегерлиг организастап, беш кижи составтыг библиотека чөвүлелин тургузуп алган.

Партияның идеология ажылынга интеллигенцияның киржилгезин үнелеп көрбүшаан, партия комитеди районнуң интеллигенция хуралын эрттирген. Аңаа «СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга районнуң интеллигенциязының сорулгалары» чугаалашкан. Ооң киржикчилери чон ортузунга агитас-массалыг ажылды чорудуп турарының дугайында, моон соңгаар чорудар хемчеглерниң талазы-биле боттарының саналдарын бергеннер. Ол хуралдан районнуң бүгү интеллигенцияларынга кыйгырыгны хүлээп алган.

Партия чырыдыышкыны, лекция пропагандазы болгаш политиктиг агитация чижектиг ажылдарның бүгү хевирлерин улам калбартыр, тематиктиг кежээлер, теоретиктиг конференциялар ышкаш массалыг хемчеглерни чорударынга бистиң ап чорудуп турар хемчеглеривис ам-даа эвээш. Ол четпестерниң кол чылдагааны парткомнуң идеология килдизи, партия организациялары бо талазы-биле доктаамал кичээнгей салбайн турарында, ол ажылды четпес удуртуп, негелдени кошкак тургусканында деп чүвени миннир херек.

Чеди чылдың бешки чылында районнуң ажыл-ишчилериниң алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниң күүседиринче бүгү чонну эвилелдеп, идеология ажылында бар арга-дуржулгаларны улам делгереңгейжидип, ол ажылда бар четпестерни дарый чайладыры районнуң партия организацияларының чугула сорулгазы болур.

К. БУДУК-ООЛ,
Улуг-Хем партком секретарының идеология талазы-биле оралакчызы.

Партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүк

Каа-Хем районда партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктерниң кежигүннери колхозтарның болгаш албан-организация черлериниң ажыл-чорудулгазында четпестерни илередип, ону чайладыр талазы-биле биче эвес ажылдарны чорудуп турарлар. Ленин аттыг колхозта 17 кижи составтыг дузалаар бөлүктүң кежигүннери чоокта чаа Копту-Аксы суурда магазинниң эргелекчизи эш Савкова үлетпүр болгаш аъш-чем бараанарының өртээн улгаттырып турар дээр дугайында медээни хынап көргеннер.

Ооң түңнелинде ындыг таварылгалар турганы илеревээн. Ында бараанарны ассортимент болгаш сорт аайы-биле таарыштыр делгээр, складта бараанарны камныг ажаар талазы-биле эш Савкованың ажылында улуг четпестер барын илереткеш, беш хонук иштинде ону чайлаткаш, түңнелин бөлүкке дыңнадырын аңаа дааскаңнар. Эш Савкова ону бүрүн күүсеткен.

Бөлүктүң кежигүннери колхозтуң төп сүт-бараан фермазында чаш бызааларны ажаап турарын хынап көргеш, бызааларның адаанда чадыг чогун, бызаа кажаазының соңгалары бузук, ынчангаш бызаалар доңгаш, челбинип, аарып, харын-даа өлүп турганын илереткеннер. Бо бүгү четпестерни дүрген чайладыр талазы-биле боттуг хемчеглерни ферманың эргелекчизи эш Полежаев бөлүктүң кежигүннериниң негелдезин ёзугаар чоруткан. Бөлүктүң талазындан ап турар ындыг хемчеглер ажыл-агыйның ол-бо участоктарын харыылап турар кижилерниң харыысалгазын бедидеринге улуг ужур-дузалыг болган.

Колхозчу бүрүзүн, удуртукчу бүрүзүн ажыл-агыйда четпестерге эптеш чок болурунга чаңчыктырып кижизидеринче дузалаар бөлүк ам үеде улуг кичээнгей салып, моон соңгаар ап чорудар хемчеглерниң тодаргай планын колхозта партия эге организациязы-биле кады чогаадып кылгаш, ол ёзугаар ажылдап турар.

Я. САВКИН.

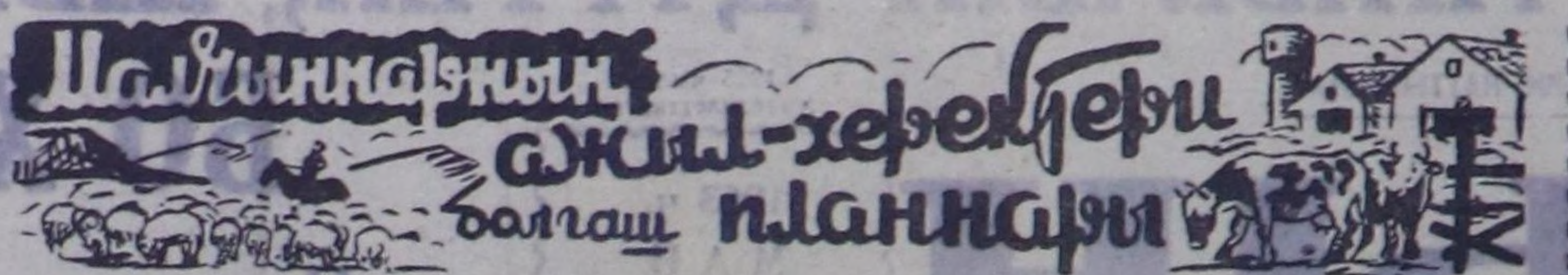

Коммунистер мурнуку одуругда

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң төп салбырында партия эге организациязы шупту 49 коммунистерлиг. Олар сувуразы бүдүрүлгениң эң харыысалгалыг участоктарында киржип турар. Бистиң коммунистеривис салбырның ажыл-ишчилери-биле кады СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, удавас болур июнь Пленумунга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш хайнышкынныг ажылдап келген болгаш ажылдап-даа турарлар.

Салбырның партия эге организациязы коммунистерниң болгаш бүгү ажылчыннарның күжүн мал ажылын улам шапкын сайзырадырынче, ооң продуктулуун өстүреринче угландыр мөөңневишаан, чамдык эки түңнелдерни чедип ап келген. Сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери (эргелекчизи коммунист М. Белек) бо чылдың бирги кварталында күрүнеге сүт садарының планныг оналгазын 108 хуу күүседип шыдаан. Ферманың саанчыларындан коммунистер Д. Кувискаал, Т. Кара-сал олар совхозта бүгү саанчыларга бодаарга, эң дээре көргүзүглерлиг болуп, саар инек бүрүзүнден-не ортумаа-биле 462 кг сүттү бо хүннерге чедир сагганнар.

Семиртир мал кадарчыларының кызымак ажылдап келгениниң түңнелинде салбыр эът бүдүрерин улам көвүдетпишаан, күрүнеге эът садарының талазы-биле бирги кварталдың планныг оналгазын 102,3 хуу күүседип шыдаар аргалыг болган. Эът бүдүрерин көвүдедиринге ылаңгыя ферманың инек кадарчызы коммунист Д. Манчыт-оол хөй үлүг-хуузун кииргениң онзалап демдеглээр херек.

Парторганизация энир чылдан эгелеп салбырга хой ажылын шапкыны-биле хөгжүдеринче улуг кичээнгей салган. Салбырда парторганизация секретары Лайзаа, мурнакчы хойжу С. Сагбалдай оларны баштадыр бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригаданы эрткен күстен эгелеп тургускан. Ук бригада сан-хөө-экономика талазы-биле бодун бадыткадып шыдаан. Бригаданың кежигүннери бо кыжын хой малга хорамча болдурбайн, чаш төлдү бүрүнү-биле менди алганының ачызында бүгү хойнуң баш саны элээн немежип, ам 13 муң баш чедип турар.

Бо хүннерде салбырның ажыл-ишчилери төөгүлүг чеди чылдың бешки чылының часкы тарылгазын чедиишкинниг үргүлчүлеп турар. Часкы тарылгага белеткелди хынамчалыг чоруткаңының түңнелинде бисте хову ажылдары кандыг-даа саадаашкын чокка, дүрген темпилер-биле калбарып келген. Часкы хову ажылдарының хемчээли энир чылгызындан оранчок улгаткан болза-даа, ол чугула кампанияны бистиң коммунистеривис — участок агроному М. Коңгаржап, механик А. Күжүгет олар хамык күштү шын башкарып келгенинден хүн бүрүнүң болгаш беш хонуктуң график планы үргүлчү ажыр күүсеттинип турарын демдеглээри безин өөрүнчүг-дүр. Бистиң механизаторларывыстың аразында ээлчег нормазын 150 хуудан кудулатпайн, өске бүгү тараажыларга эки үлегерни көргүзүп турар М. Ламажаа, Н. Монгуш дээн ышкаш кайгамчыктыг коммунистер бар.

Чуртталга болгаш бүдүрүлге тудугларының хемчээли бо чылын бисте база элээн улгаткан. Бо чугула ажыл ээлчеглиг өске кампаниялар-биле чергелештир бичии-даа үзүктелиишкин чокка үргүлчүлеп келген. Салбырда тудуг ажылын коммунистер М. Малков, М. Санчыжап олар мергежилдии-биле башкарып, бүгү-ле тудугларны чогуур хуусаазында, бедик шынарлыг чорударын хандырып турарлар. Тудуг бригадазының ыяш белеткээр звенозунда К. Хандывай, М. Манзырыкчы дээн ышкаш коммунистер база-ла күш-ажылга эки үлегерни көргүзүп, мурнакчыларның одуруунга туржуп келгеннер.

Салбырның коммунистери чүгле бүдүрүлгеге мурнакчы рольду ойнап турар эвес, харын масса ортузунга партийжи-организастыг, партийжи-политиктиг ажылга база идепкейлиг киржип турарлар. Бистиң коммунистеривистиң хөй кезии боттарының агитатор хүлээлгезин ак-сеткилдии-биле күүседип, ажыл-агыйжы чугула сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээринче массаны мобилизастап келген.

Часкы тарылганы кыска хуусаада организастыг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрер талазы-биле ийиги кварталдың планныг оналгаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш салбырның парторганизациязы социалистиг чарышты бригада, звено бүрүзүнде улам-на калбартып, бүдүрүлгениң мурнакчыларының дуржулгазын нептередиринче ам онза кичээнгейни салып турар. Малдың чазаглаашкынын эки чорударын, дук кыргылдазын организастыг эрттирерин, бүгү чүзүн малдарның чайгы семиртилгезин эң таарымчалыы-биле организастаарын — парторганизация, бүгү коммунистер ээлчеглиг чугула сорулгалары кылдыр санап, аңаа белеткелди ам хынамчалыг чорудуп эгелээн.

А. АКАРА.

Хоочун малчынга чорааш...

Тес-Хем районнуң «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артелиниң хоочун хойжузу эш Биче-оол Куңажып бо чылын малдың чаш төлүн база-ла менди ажаап алган. Ол бодунуң кыштаанга бир чаа хураган кажаазын немей туткан. Бо чылын чүс хойдан-на 100 хураганны, хой бүрүзүнден 2 кг дүктү алырын ол хүлээнген.

— Чүгле боду эки ажылдаары-биле кызыгаарлаттынып болбас болгай. Ол эки ажылдың дуржулгазын өске эш-өөрге дамчыдар херек. Ооң ынчай хөй-нииты ажылынга база идепкейлиг киржири чугула — деп, бо хойжу шын чугаалаан орар.

Мен аныяк хойжу мен. Ынчангаш чоокта чаа колхозувустуң ол хоочун хойжузунуң аалынга дуржулга өөренип алыр сорулга-биле чеде берген мен. Эш Биче-оол бодунуң ажылының чедиишкиннериниң чажыдын меңээ күзелдии-биле чугаалап берген. Мурнакчы дуржулганы бүгү ниитиниң болдурар дээш дуржулга солчуушкуннарын чорудары дыка ужур-дузалыг дээрзин маңаа база бүзүреп көрдүм.

Е. АРАКЧАА.

Совхозтуң коллективинде

«Сукпак» совхозтуң коллективи бо чылын дириг деңзи-биле 4855 тонна эътти белеткээр, ооң 350 тонна немелде деңзини алыр дээш, аңаа белеткел ажылын хынамчалыг чорудуп турар. Чижээ, мал баазаларын беш кезек черде немей организастап эгелээн, ында кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп, ылаңгыя чуртталга бажыңнарын база кылып турар.

Часкы хову ажылының амгы үезинде совхозтуң механизаторлары тарылганы база улам калбартып турар. Олар чүгле мал чемин эвес, тараа культураларын база көвүдеткен. Кызыл-тастың чажылдазын дооскан, тараа культуралары база доостур четкен.

Хову ажылының талазы-биле чарыштың май 10-да түңнээнин ёзугаар, Таңдының партия комитединиң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун «Сукпак» совхозтуң тараажылары тиилеп алган. Ажылдың ээлчег нормазын 150—200 хуу күүседип турар Л. Тонких, Н. Злыгостьев, И. Кушнарев ышкаш механизаторлар хөй.

О. ТЫРТЫК.

МАЛЧЫННАРГА

Улуг-Хем районда Жданов аттыг колхозтуң эш Х. Баирга удурткан тудуг звенозу Өдең-Шөл тайгазындан 300 ажыг кубометр ыяшты шилип белеткээш, черниң агында мөөңнеп чыылдырган. Олар ол-ла материал-биле узуну 7 метр, доорazы 6 метр үш чуртталга бажыныны ханаларын эптеп тургускан. Ам өске херекселдерин кылып турар.

Малчыннар кыштагларынга бажыңнар тударын ол звено чедиишкинниг үргүлчүлеп турар. Оларда хүн нормазын 150-170 хуу күүседип турар Чавынчак, Санчын-оол, Чамбаа ышкаш мурнакчылар хөй.

А. СОСКАЛ.

ЭЛЕКТРОСТАНЦИЯДАН

№ 1 чүък АТК-зының ажылчыннарының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының нииты хуралынга Кызылдың төп электри станциязының энергетиги Владимир Арямов коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң шалыпчыларының Москвага болуп эрткен Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга чорааның дугайын чугаалаан.

— Мээң-биле дуржулга, санал-онал солушкан эштер, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин бистиң чуртувустуң ырак булуңнарынче калбарып, совет кижи бүрүзүн улам бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче сорук киирип турарын өөрүшкү-биле демдеглеп турганнар — деп, эш Арямов чугаалаан.

* * *

ССРЭ-ниң Профэвилелдериниң съездизиниң ажыттынар хүнүнге тураскааткан бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң көрүлдези удавас эгелээр. Ол чугула болуушкунга электри станциязының бот-тывынгыр уран чүүл коллективи эки белеткенип эгелээн. Ол коллектив Кызылдың шыырак коллективтериниң бирээзи, ында доктаамал ажылдап турар оркестр, баянист, эки ыраажылар, уран номчукчулар бар, ынчангаш февральда болуп эрткен хоорай көрүлдезинге ийиги черни ап, СЭКП хоорkомунуң болгаш хооркүүскомунуң Хүндүлел бижиин чаалап алганы таварылга эвес. Көрүкчүлерниң ынакшылын чаалап алган Геннадий Железняковтуң ырлап күүсеткени «Бүрүлер дүжүп турлар», Альберт Канның ырлап күүсеткени «Кезээде-ле ындыг эргим сең», «Бодаан болзуңза» деп итальян болгаш өске-даа ырлардан аңгыда, совет болгаш тыва композиторларның чаа ырларын, чоокта чаа Ленинчи шаңналды тывыскан чогаалчыларның чогаалдарындан алган үзүндүлерниң уран номчулгаларын, танцыларны өөренип, эрги программага чаа, янзы-бүрү номерлерни немеп, хоорайның нииты ырынга идепкейлиг киржип, май 26-да солун концерт көргүзеринге белеткенип турар.

* * *

Коллективте местком даргазы Иван Макиенкога удурткан ногаажыдылга бөлүү станцияны долгандыр 300 ыяштарны, каттың 1000 ажыг сыптарын, чечектерни тарып олурткаш, оларны хүнде үш катап суггарып турар суг дамчыдылгазының хоолайларын шайүп каан.

А. ДАРЖАА.

Боттуг удуртур

Улуг-Хем районнуң Көк-Чыраа көдээ Совединиң ээлчеглиг сессиязынга хөй-ниитиниң бот-тывынгыр организацияларының ажылының дугайын чугаалашкан. Көдээ Советтиң бодунуң адды доктаамал комиссияларындан аңгыда, ооң девискээринде он бир кудумчу комитеттери, дөрт клуб чөвүлелдери, дөрт төрелдер комитеттери, үш херээженнер чөвүлелдери, беш улусчу дружиналар, беш эш-хуузунуң судтары — көдээ Советтиң дааныр улуг күжү болуп турар.

Арыг-Бажында эш Димит даргалаан эш-хуузунуң суду хамаатыларның негелде, хомудалдарын өй-шаанда көрүп, доктаамал ажылдап турар. Ол ышкаш көдээ Советтиң садыг, сан-хөө талазы-биле доктаамал комиссиязы, Көк-Чыраада, Хайраканда херээженнер чөвүлелдери ажылын экижиткен.

Ооң-биле чергелештир чамдык организацияларның ам-даа четпес ажылдап турар дугайында сессияга хөй шүгүмчүлелдер болган. Арыг-Бажында көдээ клуб, ооң чөвүлели чоннуң культурлуг негелдезин хандырарын багай организастап турар. Клубтуң херекселдери, стол, сандайы үрелик, ооң эргелекчизи Чалзан Кызыл-оолдуң ажыл-агыйжы эвес чоруун депутат Ангакпан шыңгыы шүгүмчүлээн. Хайраканда кудумчу комитединиң даргазы эш Буян-оол кудумчуну чаагайжыдар, арыг-шевер тургузар талазы-биле организастыг хемчеглер албайн турар.

Культура-амыдырал албан черлериниң ажылынга хөй-ниитиниң бот-тывынгыр организацияларының контролю кошкаан, ооң уламындан ол албан черлеринде четпестер чогуур үезинде илереттинмейн, чайлаттынмайн турар. Хөй-ниитиниң бот-тывынгыр организацияларын көдээ Советтиң күүскомунуң талазындан ам-даа четпес удуртуп турарын депутаттар шүгүмчүлээн. Сессияга болган шүгүмчүлелдерден боттуг түңнелдерни кылып, ооң шиитпирин амыдыралга боттандырары — көдээ Советтиң күүскомунуң чугула сорулгазы.

М. ДАВАА,
Райкүүскомунуң инструктору.

Агиткультбригада

Чааты 8 чыл школазының башкылар коллективи «Чодураа» колхозтуң фермаларынга, хову турлагларынга лекция, беседаларны номчуп, концерттерни көргүзүп турар.

Чоокта чаа Чыланныг сүт-бараан фермазының саанчыларынга болгаш ажылчыннарынга «Шажын болгаш эртем» деп лекцияны ол школаның башкызы В. Х. Кара-оол номчаан. Лекция соонда башкыларның концерти эгелээн. «Тайбыңны ырлажыылы», «Тыва чуртум» деп ырларны нииты ыр бөлүү эки күүсеткен. Тыва улустуң «Декей оо», «Дүк салыр» деп танцыларын Ф. П. Байыр чараш ойнаан.

Хөй-хөй дээрбектерни болгаш чолдак мергелерни кашпагай солуп билир жонглер Василий Доржу көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара тудуп турган. Ийи-чаңгыстың ырлары, кожамыктар, баснялар болгаш шоодуглуг чугаалар көрүкчүлерни база сонуургаткан.

Агиткультбригаданың киржикчилери Хараган сүт-бараан фермазынга «Революстуг Куба» деп лекцияны номчувушаан, концерт көргүскеннер.

М. КӨРГЕН-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ИРТ КАДАРЧЫЗЫ

Өвүр районда «Коммунизмче орук» колхозтуң ирт кадарчызы М. Самбуу бодунуң ажаап турары 600 баш иртин бо кыжын чаңгыс-ты-даа хоратпаан. Иртерин семис, шыырак кыш ажырар дээш, ол кызымак ажылдаан. Эш Самбуу бо чылын бир ирттен 3,5 кг дүктү кыргып алыр сорулганы салган.

К. Кертик-оол.

* * *

ХОЙ СЕМИС БООРГА...

Улуг-Хем районда «Х Улуг хурал» колхозтуң малчыннары чыл санында бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Оларның аразында Ч. Доржу база бар. Баштай ол тудугжу чораан. Дөрт чыл мурнунда бодунуң күзели-биле мал ажылынга кирген болгаш бөгүнге чедир шудургу ажылдап турар. Эрткен чылын ол 227 хойдан 227 хураганны менди албышаан, хой бүрүзүнден 2 кг дүктү кыргып алган. Мурнакчы малчын чайгы үеде хойларының семиртилгезинче улуг кичээнгейни салып турар. Чүге дээрге семис хой сооктуг-даа тоовас болгаш хураганы-даа улуг болур. Ооң кадарган хоюнуң кажаазы делгем. Чайын чамдык үелерде хоюн ол кажаага киирбейн-даа хондуруп келген. Хойнуң одар-белчиирин солуп, кызымак ажылдаарга, түңнел эки болур. Чоокку үеге чедир ол төрээн 280 хоюндан 280 хураганны алган. Эш Доржунуң ады колхозтуң Хүндүлел самбыразында база кирген.

М. Билен-оол.

* * *

САРЛЫКТЫ ӨСТҮРЕР ДЭЭШ

Барыын-Хемчик районда «Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырда сарлык фермазының ажыл-ишчилери эрткен чылын мурнунга салдынган сорулгаларын чедиишкинниг күүсеткеш, ам база багай эвес ажылдап турар. Чоокка чедир ында 72 сарлык төрээн, оларның бызаалары менди доругуп турар. Малдың чаш төлүн бүрүн камгалап албышаан, күрүнеге сүт болгаш сарлык дүгү садарының планын ажыр күүседир дээш, кижи бүрүзү тус-тус хүлээлгелерин алган ажылдап турар.

Х. Биче-оол.

500—600 грамм немелде деңзи

«Межегей» совхозтуң Кара-Булуң салбырында бызаа ажаакчызы Мария Петренко 34 бызааны ажаап, өстүрүп турар. Хонукта бызаа бүрүзүнүң деңзи немелдези 500—600 грамм чедип турар.

Сиген, силос, үүреткен тараа-биле бызааларны ол эки чемгерип келген. Чемгерилге рацион ёзугаар, хүн чурумунуң айыттынган шактарында эртип турар. Бызаа бүрүзүнге хүннүң-не 800—900 грамм деңзи немелдезин чедип алыр деп бызаа ажаакчызы чаа хүлээлгени алган.

В. ШОЙЛАА.
Таңды район.

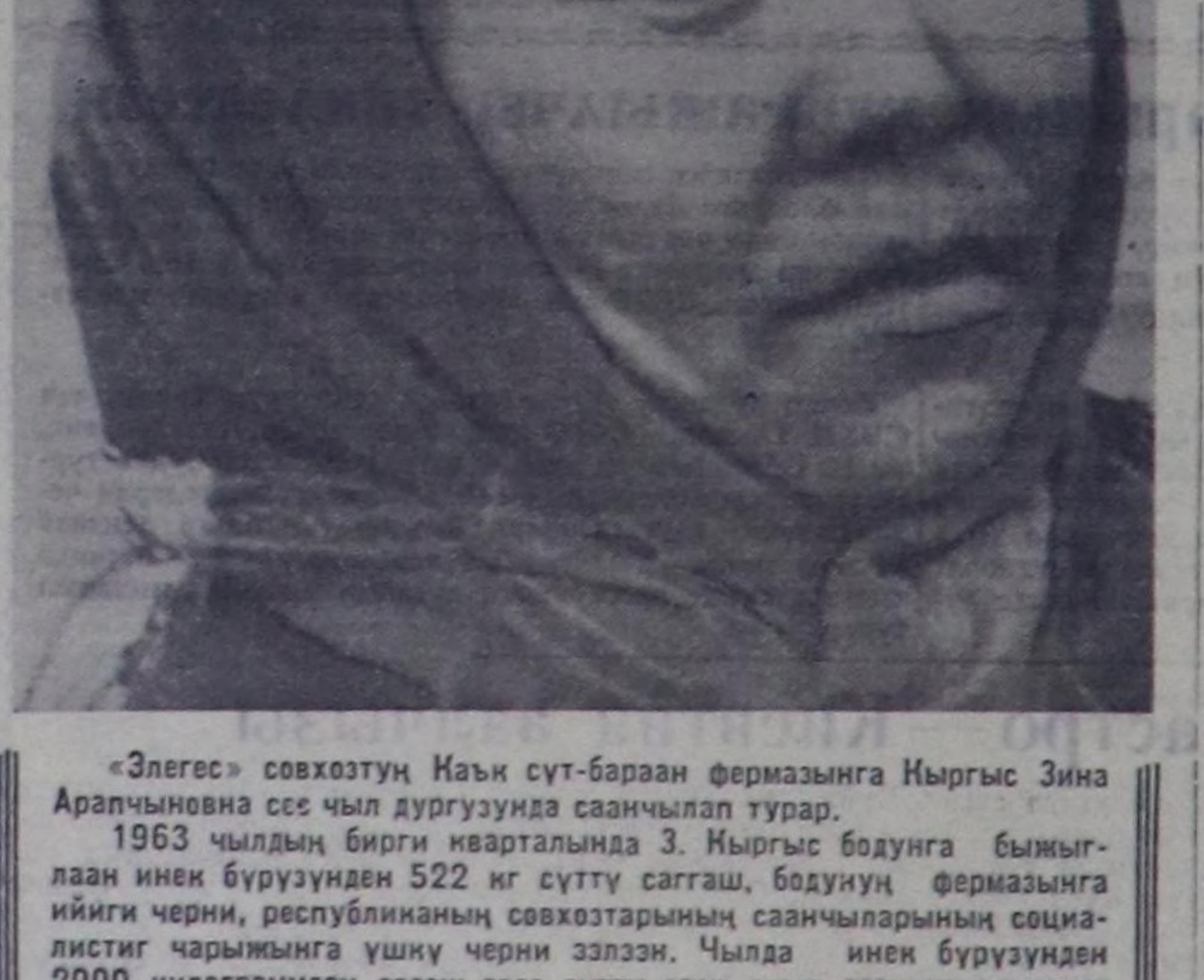

«Элегес» совхозтуң Каък сүт-бараан фермазынга Кыргыс Зина Арапчыновна сес чыл дургузунда саанчылап турар.

1963 чылдың бирги кварталында З. Кыргыс бодунга быжыглаан инек бүрүзүнден 522 кг сүттү сагаш, бодунуң фермазынга ийиги черни, республиканың совхозтарының саанчыларының социалистиг чарыжынга үшкү черни ээлээн. Чылда инек бүрүзүнден 2000 килограммдан эвээш эвес сүттү саап алыр дээн хүлээлгезин чүгле күүседир эвес, харын дыка ажыр күүсөдириниң барымдаазы бар.

ЧУРУКТА: саанчы З. Кыргыс.

Фото С. Феоктистовтуу.

Совет интеллигенцияның ат-алдарын үнелээр

Чоокта чаа Тес-Хем районнуң Самагалдай суурга интеллигенцияның район хуралы болуп эрткен. Аңаа совет интеллигентиниң ат-алдарын үнелээр деп темага илеткелди партком секретарының идеология талазы-биле оралакчызы эш М. Минчимаа кылган.

Ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң талазы-биле районнуң ажылчы чоннарының мурнунда салдынган улуг сорулгаларны, ылангыя малчыннарның амыдырал-чуртталгазының культуразының деңнелин улам экижидер дугайында СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирин амыдыралга боттандырарынга интеллигентилер идепкейлиг киришкишаан, боттарының ажылдап турар участоктарында чаа харысалганы улам бедидип турарын илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээннер.

Башкы кадрлардан Бай-Даг 8 чыл школазында Д. Делгер, Ү. Шынаа школазының директору И. Каңгай-оол, Нарын 8 чыл школазында С. Кандан, Чыргаланды школазында М. Адыя болгаш оон-даа өске хөй башкылар өөредилге-кижизидилгелиг ажылга бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар.

Бодунуң ак-сеткилдиг ажылы-биле чоннуң хүндүлелин чаалап алган медицинаның мурнакчы ажылдакчылары районда хөй. Оларга район эмнелгезиниң эмчизи Г. Турицына, М. Семешова, «Ак-Эрик» колхозта эмнелге пунктузунуң эргелекчизи Ч. Борбай-оол, № 2 район эмнелгезинде Тырышкина болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Районда агитаторларның 65 хуузу, пропагандистерниң 80 хуузу тускай эртемниглер болуп турар. Пропагандистер Балдаң, Дирчин, Амирбит, Севен, Мажаа кичээлдерни бедик шынарлыг эрттирип, өөредилгениң программазын чедиишкинниг дооскааннар.

Хөй-нититчи хүлээлгезин эки күүседип турар «Чодураа» колхозта башкы Сульдум, Сарыг-Булуңда Хворов ышкаш эштер хөй. Самагалдай 11 чыл школазының башкылар коллективинде бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү доктаамал ажылдап, колхозтарже үнүүшкүннерни кылып турар. Ол коллективте Н. Чындыгыр, К. Чындыгыр, Е. Сарбаа, Л. Галактионов, М. Чымба, К. Дмитриева олар концерттерге эң идепкейлиг киржип турарлар.

Ындыг-даа болза интеллигентилер ортузунда ажыл районда ам-даа кошкак бооп турар. Ооң уламындан оларның иштинден чамдыктары хөй-нитиниң корум-чурум үрээр чоруктарны кылып турар. Чижээ, Мөрен 8 чыл школазының директору турган Яков Куулар арага-дарыга хандыкшып, совет башкының ат-алдарын бужартадып, өг-бүлези-биле найырал чок, аморальдыг үүлгедиглерни кылып тургаш хүлээлгезинден дүжүрткен. Ооң кадайы Татьяна Куулар эзирик интернатка кирип, школачы уругларга хол дээп, бөгдүнүп өлүр мен деп арыгже кирип, суурнуң чонун дүвүредип турган. Тес-Хем совхозтуң О. Шынаада медпункт эргелекчизи Мартый Байыр-оол арагалап алгаш, суурнуң чонун эттеп чоруп турган.

Чамдык кадрлар ортумак эртемни чедип алган соонда 5—10 чылдар эртип турда, боттарының билиин бедидип; дээди сургуул черлеринче өөренирин бодавайн турарлар. Мааа Иргит Бадыраа, Саңчат-оол, мал эмчилери Лопсаң-оол, Товуу болгаш оон-даа өскелер чижек болур. Тускай эртемниглерниң чон ортузунга лекция номчуп турарының саны эвээш. Көдээ ажыл-агыйның 90 ажыг тускай эртемниглери бирги кварталда чүгле 18 лекцияны, 200 ажыг башкыларның иштинден 106 лекцияны, медицина ажылдакчылары чүгле 15 лекцияны номчааннар.

Районнуң чамдык школаларында өөредилге чылының III-кү улдуңунда өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың түңнели багай болган. Адар-оол директорлаан Берт-Даг школазында — 65, Аракчаа директорлаан Бай-Даг школазында — 24, Мөрен школазында 22 өөреникчилер багай демдектиг өөренген.

Хуралга СЭКП обкомунуң секретары эш К. С. Шойгу олурушкан болгаш интеллигенцияның мурнунда салдынган сорулгаларның дугайында делгереңгей саналды берген.

Т. ДОЮНДУП,

«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

Бойдус камгалалы — нитиниң херээ

Партия ТК-ның эрткен чылда болган ноябрь Пленумунга бойдус байлактарын эки шиңгээдип алырының болгаш чөп ажыглаарының эргежок чугулазын база катап айыткан. «Арга-ыяшты камгалаар херек, чүге дизе арга-ыяш—улустуң байлаа болганда, ол байлакты бодамчалыг чарыгдаар херек»— деп эш Н. С. Хрущев чугаалаан. Ынчангаш партия болгаш чазак бойдустуң байлактарын камгалаар болгаш чөп ажыглаар дугайында чугула сагыш салып турарын херечилеп турар-дыр.

Совет эрге-чагырганың чылдарында бойдус камгалалының талазы-биле Тывага биче эвес ажылдар чорудунган. Бойдус камгалалының республика нитилели, ооң чер-черде организациялары чонну, хөй-нитини бо ажылга киириштирер талазы-биле чугула ажылдарны кылып турар. Нитилелдиң Бии-Хем салбыры бойдус камгалалының эге организацияларын чер-черде тургускан болгаш олар-биле ажылдың планын чогааткаш, амыдыралда боттандыра берген. Нитилелдиң салбыры районнуң ыяш ажыл-агый чери-биле кады бир демниг ажылдап турар. Бойдус камгалалының нитилелиниң бүгү салбырлары, эге организациялары боттарының ажылын чогуур негелдениң деңнелинге тургузар болза, бүгү улустуң социалистиг өнчүзү болур бойдус байлактарын камгалаарының талазы-биле олар улуг ажылды кылып болур.

Ылаңгыя арга-ыяшты камгалаары болгаш ону ажыглаарын чурумчудары бистиң чугула сорулгавыс болур. Ындыг турбуже бо талазы-биле ам-даа четпес ажылдап турарывысты миннир херек. Ыяш байлакты чөп ажыглаар дээш демисел республикада ам-даа четпес тургустунган. Тудугга херегleeр кылдыр белеткээн ыяшты одаар ыяш болдуруп, чамдыкта харын-даа ону арга иштинге хевээр арттырып каaптар чоруктар бар. Чүгле 1961 чылда безин 5,5 муң кубометр тудуг ыяжы аргадан үндүр сөөртүнмейн барган. Сизимниң ыяш белеткелиниң чери 8 муң кубометр тудуг ыяжын үндүр сөөртүнмээн дээш үндүр бижээн.

Ыяш байлакка арга-ыяш өрттү улуг когаралды чедирип турар. Арга-ыяшты өрттен камгалаар ажыл ылаңгыя Каа-Хем, Бии-Хем, Улуг-Хем, Тожу районнарда багай тургустунган.

Ыяшты чөпшээрел чокка турзында кезер чоруктар ам-даа хөй. Чүгле 1962 чылда безин үш муң ажыг кубометр ыяшты чөпшээрел чокка кескени илерээн. Чөпшээрел чокка туразында ыяш кезер чорук хоорайлар, суурлар чоогунда камгалалдыг черлерде база болуп турар.

Ыяшты өстүрүп көвүдедир дээн болгаш олуртуп тараан черлерге малды кадат чокка одарладыр чорук ыяш ажыл-агыйынга база-ла улуг когаралды чедирип турар.

Арга-ыяш камгалалы ылаңгыя Өвүр, Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарда багай тургустунган. Ыяш ажыл-агый черлери ыяш ажыглалының чурумун чөрчүүр кижилерге удур дээштиг хемчеглерни четпес ап турар, а оларның ажылынга чер-чер Советтери боттуг дузаламчы көргүспейн турар. Ыяш ажыл-агый черлериниң ажылдакчыларының отчёттарын райкүүскомнарга дыңнавайн келгенин чугаалаарга-ла четчир. Республиканың хоорайлар болгаш суурларын долгандыр ногаан зоналар тургузар дугайын чер-чер Советтериниң күүскомнары ыяш ажыл-агыйының тускай эртемденнери-биле кады ажылдап кылгаш, ону боттандырып эгелээр үези келген.

Бойдус байлактарын төтчеглээр, кам-хайыра чокка аажылаар чоруктарга удур демиселге хөй-нитиниң ролю дыка улуг. Бо ажылды бойдус камгалалының нитилелиниң организациялары эргелээр хүлээлгелиг. Нитилелдиң организациялары чер-чер Советтериниң удуртулгазы-биле ажылдаар ужурлуг.

Бойдус камгалал нитилелиниң эге организацияларын чер-черге хөйү-биле тургузуп, оларның ажылын дээштиг болдурары бойдус камгалал нитилелиниң район салбырларының чугула организастыг ажылы болур. Нитилелдиң кежигүннери бистиң республикада чыл бүрүделе өзүп турар. Долу эвес сан-медээ-биле алырга, бойдус камгалал нитилелиниң кежигүннери ам Тывада 14 муң ажып турар.

Бүгү-россияның бойдус камгалалының нитилелиниң Тыва салбырының республика конференциязы салбырның ажылының уг-шиин айтып, нитилелдиң чөвүлелин соңгуп тургускан. Нитилелдиң бүгү организацияларының практиктиг ажылчорудулгазын экижидер талазы-биле хемчеглерниң планы ажылдап кылдынган. Нитилелдиң Тыва салбырының президиуму бодунуң доктаалы-биле мындыг секцияларны тургускан: арга-ыяш болгаш сад камгалалының, черлик амытаннар камгалалының, балык болгаш суг камгалалының, хөрзүн болгаш көдээ ажыл-агый үнүштерин камгалаарының, ногаанчыдылга болгаш чечекчидилге камгалалының, уруглар секциязы. Бо секцияларны тус-тус тускай эртемниглер баштап турар.

Ынчалза-даа секцияларның чамдызы ёзулуг ажылдап эгелевээнин демдеглезе чогуур. Бойдус камгалалының дугайында хоойлуну ёзугаар бо секцияларның ажылын калбартыры—бистиң ам бир чугула сорулгавыс болур.

Часкы болгаш чайгы үе—арга-ыяш өртүнүң эң өөскүчел үези болур. Ынчангаш арга-ыяш өртүнге удур хемчеглерни чер бүрүзүнге күштелдирери, олче хөй-нитини калбаа-биле киириштирери бойдус камгалал нитилелиниң организацияларының, ыяш ажыл-агый черлериниң амгы үеде чугула сорулгазы болур.

Арга-ыяш камгалалының дугайында айтырыгны райкүүскомнарга, көдээ Советтерге тургузуп, бо талазы-биле четпестерни илередип, бойдус камгалал нитилелиниң организацияларынга, ыяш ажыл-агый черлеринге боттуг дузаламчы көргүзери күзенчиг. Бойдус камгалалының бүгү хемчеглерин партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш ажыл-агый организациялары-биле бир демниг чорудары ажылга чугула дээштиг болур дээрзин уттуп болбас.

Бойдус камгалалы — күрүнеге ужур-дузалыг бүгү улустуң херээ болур.

В. ПЕТРОВ,

Тыва АССР-ниң бойдус камгалалының нитилелиниң харысалгалыг секретары.

Сиген шөлүн калбартыр

«Чодураа» көдээ ажыл-агый артелиниң малының баш саны чылдын-на өзүп, а сиген кезер черлери кызырлып турар. Мал чемнериниң белеткелиниң планын колхозтуң чылдың-на күүсетпейн турары ынчангаш анаа-ла таварылга эвес. Моон мурнунда суггарып, сиген кезип ап турган Терек, Ак-Чыраа, Хадың-Бажы деп черлерниң шөлдери кызырылган, ыяш дуй үнгүлей бергилээн.

Колхозтуң баштаар чери сиген шөлдериниң бок үнүштерин аштап-арыглаар дугайында сагыш салып ажылдаза чогуур.

В. ШОЙДУҢ

АМУР ОБЛАСТЬ. Ивановскиниң көдээ школазының өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадазы, эрткен чылда ажылдың түңнелдери-биле алырга, Приамурьеде бирги черни чаалап алган. «Родина» колхозтуң ховуларынга үстүкү класстарның өөреникчилери байлак дүжүттү өстүрген. Олар чүгле сояны безин гектар бүрүзүнден 14 центнерни ажаап алган.

Бо чылын школаның бригадазы 300 гектар черге сояны, кукурузаны, свёкланы, бобыларны болгаш кызыл-тасты тараан. «Амурнуң эртине-байлаа»—соянын гектар бүрүзүнден 15 центнерден эвээш эвес дүжүдүн алырын школачылар шиитпирлээн. Ындыг дүжүттү областа тергиин дүжүт деп санап турар болгаш ону чүгле дуржулгалыг соячылар ап турар. Оларның ажылын агроном Н. Н. Чернышева удуртуп турар. Колхоз школачыларга тракторларны, комбайннарны, сеялкаларны, кожулда херекселин тускайлап берген, ол техниканы үстүкү класстарның өөреникчилери башкарып турар. Бышкан билигниң аттестадын алыры-биле кады доозуп үнүкчүлер механизатор эргени база алыр.

Школаның хову ажылдакчылары болгаш малчыннары бо чылын күрүнеге 50 муң рубльдиң янзы-бүрү көдээ ажыл-агый продуктуларын дужаарын шиитпирлээн.

Школачы Галя Ильиченко (ортузунда) өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының Бүгү-эвилел слёдунуң киржикчизи болган. Слётка солун болгаш ажыктыг хөй чүүлдерни ол дыңнаан, Москвага билип алган бүгү чүүлдерин ам бодунуң эштеринге чугаалап берип турар.

ЧУРУКТА: тоску классчы Галя Ильиченко.

Фото Э. БРЮХАНЕНКОНУУ. СЭТА-ның фотохроникаzы.

ПРАКТИКАДА

Тоора-Хем 11 чыл школазының 9—10 классчылары майның ортан үезинден эгелеп бүдүрүлге практиказын эгелээн. 9 «а» класстың 20 механизатор-өөреникчилери «Май 1-зи» колхозка тараа, ногаа культураларын 62 га черге тарып өстүрерлер. Тожунуң агаар-бойдузунуң байдалынга тараа болгаш ногаа культураларын өстүрерин хайгааравышаан, тракторну башкарарынга база мергежип алырлар. Колхоз баштаар чери (даргазы эш Н. Кунчун) өөреникчилерни эки хүлээп алган болгаш оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

10 «а» класста 11 аңчылар Азас хөлге балыктап, «Совет Тыва» колхозтуң дилгилер фермазында практикалап эгелей берген. Чазанылга херээн өөренип турарлар райүлетпүр комбинадында ажылдап турар.

Өөредилгени амыдырал-биле холбаштырар, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге өөреникчилерни кижизидеринге бисте улуг сагыш салдынып турар. Бүдүрүлге бригадазының кежигүннери эрткен чылын районнуң колхозтарынга ажылдааш, 1457 күш-хүннерни ажылдап алганнар. Бистиң школаның коридорунда «Төрээн чуртувусту күш-ажыл-биле алдаржыдаал!» деп стенден бүдүрүлге бригадазының тергииннерин болгаш эң эки чазаныкчыларны көрүп болур. Школа оларга чоргаарланып турар.

Б. ШАКТАР-ООЛ.

Харылзаа конторазы

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырында харылзаа конторазы ажылдап эгелээ-ле 3 чыл ажып турар. Ажыттынганындан эгелээш бо хүннерге чедир, ооң начальнигинге Клавдия Кочалькина үргүлчү ажылдап, хүлээлгезин багай эвес күүседип келген.

Конторага чон үргүлчү кээп, ырак, чоок черлер-биле телефон-биле чугаалажып, чагыткан солун, сеткүүлүн, чагаа-бижиин өй-шаанда ап турарлар. Контораның начальнигиниң эки ажылының түңнелинде ооң ишти-дашты арыг-шевер, ылаңгыя иштики шимелдези таарымчалыг кылдынган.

Харылзаа салбырының почтачызы Зоя Шивит келген почтаны чагыкчыларга озалдатпайн чедирип, иелерниң болгаш кырганнарның алыр пособие акшаларын чогуур үезинде аппарып берип турар.

Харылзаа салбыры бирги кварталдың планын 120 хуу күүсеткен.

О. ДАЖЫ-ООЛ.

Садыгның мурнакчы кижилери

(Бижикчилерниң чагааларындан)

Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң төвү — Суг-Аксы суурда аъш-чем магазини үргүлчү арыг-силиг, ында бараннарны чурумнуг кылдыр делгеп, өртээн улуг үжүктер-биле бижигилеп каан тургузаар.

Ооң садыгжызы Михаил Ефимович Востриков садып алыкчыларга ээлдек, дайынның уржуундан чаңгыс холдуг артса-даа онаашкан ажылын шалыпкын күүседип, бараан саарылгазының ай, квартал, чыл планнарын ажыр күүседип турар. Эрткен чылын ооң магазининиң планы 120 хуу, а бо чылдың бирги кварталдыы болгаш апрель айныы база-ла дыка ажыр күүсеттинген. Садыг талазы-биле ол улуг дуржулгалыг, бо ажылды 14 чыл дургузунда чедиишкинниг чорудуп келген.

Рабкоопттуң баштаар чери ооң күш-ажылчы чедиишкиннерин демдеглеп, өртектиг чүүлдер-биле каш удаа шаңнап келген. Чеди чылдың бешки чылында бараан саарылгазының планын онзалгазын хуусаа бетинде, ноябрь эгезинде күүседирин садыгжы медеглеп турар.

С. Базыр-оол.

* * *

Ол-ла районнуң Хөндергейде Даштыг-Кужур магазининде садыгжы Оюн Бады-Белек садып алыкчылар-биле үргүлчү хөөрешкен турар. Ол чүгле келген барааннарны садар эвес, харын чоннуң чагыгларын күүседиринче база үргүлчү кичээнгей салып турар. Буфет, хеп шкавы, улуг, биче оруннар, электри-плита, илиир чижектиг барааннарны чагыг ёзугаар садып алганынга дыка хөй кижилер өөрүп турарлар.

Чоннуң херегледин эш Оюн хандырбышаан, бараан саарылгазының планын күүседир талазы-биле эки көргүзүглерни чедип ап турар. Ол чүгле садыг ажылын чорудары-биле кызыгаарлаттынмайн, харын хөй-нитиниң ажылынга база идепкейлиг киржип, Хөндергей сес чыл школазының төрелдер комитединиң даргазында ажылдап турар. Өөреникчилерниң быжыг билигни чедип алырынга дузалажып, класс башкылары-биле харылзаштышаан, чамдыкта кичээлдерге-даа олуржуп турар.

Даштыг-Кужур суурнуң чурттакчылары боттарының төлептиг садыгжызы Оюнну хүндүткел-биле көрүп, садыг ажылынга улам-на улуг чедиишкиннерлиг болурун аңаа күзеп турарлар. **Б. САТ.**

* * *

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында аъш-чем болгаш үлетпүр бараннары садар № 8 магазин эрткен чылдың бараан саарылгазының планын 116 хуу күүсеткен. Ол магазинниң эргелекчизи К. Масюков биле чаа садыгжы Т. Бабушкина олар бирги кварталда бараан саарылгазының планын нииtизи-биле 148,8 хуу күүседирин чедип алган.

Садыгжылар чоннуң херегледерин ханызы-биле өөренип, чугула херегледиң барааннарын магазинге үргүлчү четчелеп турар.

М. Лама.

* * *

Тадар-оол Тыртый-оол-биле Дары олар садыгжы өг-бүлениң кижилери-дир. Кызылдың садыг-кооператив училищезин чедиишкинниг дооскаш, садыг ажылын ийи-лээ чорудуп келген. Олар ам Өвүр район төвүнде үлетпүр барааннары садар магазинде ажылдап, ай, квартал, чыл планын доктаамал ажыр күүседип турарлар. Эш Тыртый-оол садыг ажылы-биле чергелештир саналга ажылынга база мергежилдиг. Ооң тускай эртеми — санажылга бухгалтеридир. Мындыг кижиниң харылап турар магазининге дудагдал, артыкшыл канчап турар боор.

Эш Тыртый-оол садыг ажылы-биле чергелештир районнуң бухгалтерия аппарадының ажылынга база дузалажып, өртектиг чүүлдер харылаар кижилерниң санажылгазын чорударынга киржип турар.

«Торгалыг» колхозтуң төвүнде аъш-чем магазининиң эргелекчизи Сюндуп Уйнукай ол ажылды беш чылда үзүктел чокка чорудуп келген. Онаашкан ажылынга кызымаккай чоруун илеретпишаан, бараан саарылгазының планын ай санында доктаамал ажыр күүседип келген.

Чалаатыда малчыннар магазининде Алдын-оол Кошкар-оол база-ла эки ажылдап турар. Мурнунда садыглап чорбаан болзадаа бир чыл дургузунда ажылдааш, эки көргүзүглерни ол чедип алган.

Ынчангаш кооперативтиң өнчүзүн ак-сеткилдиг камгалап, чоннуң херегледерин хандырары дээш кызымаккай ажылдап турар үстүнде ышкаш кадрларывыстың ажылынга бүгү хемчег-биле дузалажыр ужурлуг бис.

М. Топул.

* * *

Моңгуш Тоорук Өвүрде Бора-Шай магазининиң эргелекчизи. Малчыннарның херегледерин ол үргүлчү сонуургап, оларны күүседир дээш бүгү-ле күжүн салып турар.

Чоокта чаа район төвүнче райподан бараан алыры-биле аъттанып чоруур мурнунда магазинге чыглып келген «Коммунизмче орук» колхозтуң бөлүк малчыннарының аас-биле кылган чагыгларын хүлээп ап тура, чайгы идик-хеп, шак болгаш хеп шкавтары, радиоприёмник, даараныр машина дээш, өске-даа дыка хөй барааннарны блокнодунга ол демдеглеп алган.

Чылдың кайы-даа үезинде магазининге херегледиң чугула барааннарын эш Тоорук үргүлчү четчелеп ап турар. Садып алыкчыларга ээлдек, ылангыя ырак одарлардан келген малчыннарның херегледерин дүрген хандырарынче кичээнгейин ол доктаамал угландырып турар. Бараан саарылгазының ай, квартал планының 100—125 хуу күүседири оон доктаамал чаңчылы болган.

Районнуң мурнакчы садыгжыларының бирээзи—аныяк коммунист эш Тоорукtуң чедиишкинниг ажылын Бора-Шайның малчыннары улуу-биле мактап турарлар.

С. Тумат.

Түленди дүк

«Сүт-Хөл» совхозтуң малчыннары инектиң түленди дүгүн чыырын организастап турар. Чижээ, Кара-Чыраа салбырның малчыннары М. Дажы биле О. Дарый 14—14 кг дүктү, а М. Ангыр 16, М. Бичикпен 17 кг дүктү чыггаш, белеткел черинде киирип берген.

Д. БАЛДАҢ.

ФЕЛЬЕТОН

Дөртен хар үезиниң „ынакшылы", ооң төлеп чок камгалакчылары

Дөртен хар чоокшулай берген, ынчалза-даа чаңнап чоруур аажы-чаңы, хевир, шимчээшкини ол назы-харынга мырыңай дүүшпес: чон караанга бодун аныяксыг көргүзерин оралдажыр (черле аажок эпчок); дүрген шимчээшкинниг, чиңгежек болгаш чолдак сынныг ол херээжен кижи бодунуң халымак, туруш чок ындыг аажы-чаңы-биле, ашаандан чарылгандан бээр тос чыл чедип турар.

Бо арaзында ол—өске ашакка баар деп каш удаа оралдашкан. Оозу бүтпээн, чүге дээрге, кады чурттаал деп санал кадып турганнарның идегелин ол чаалап ап шыдаваан. «Көрбес бе, мен ашакка барбайн чор мен, кижиниң ак-сагыжы, арын-нүүрү деп чүве бо-дур, а мээң ашаам дээрге бо арaзында бир катап кадайланды» деп, ооң мактанып органын чаңгыс чер-чурттуглары хөй удаа дыңнаан. Чок, ол шын эвес! Ашаандан чарылган соонда, бо арaзында ол херээжен кижи—чамдык өг-бүлелерниң найыралын бузуп-даа, чамдык кижилерниң ынакшылын бодунга ээлдирерин оралдажып-даа көрген. Чижээ: ийи уруглуг Б-ге: «Сени беш салаам дег билир мен, мыя-ла орган сенне хейде, кижи билбес чүзү-ле боор!» —деп, кожаңнай каггылап, ол аныяк ада-биле ынакшылдың харылзаазын тударын боду-ла саналдап турган. Ол ада база-ла шын эвес кылган: «чыткан теве аскынче каңмыыл киргени» ышкаш, ооң овуузунунга алзып, ооң-биле ужуражып, «элеп-чук-биле домей-ле» апарган. Өг-бүле амыдыралын хөмүрертип, «хайынган үсче сүт куда каап чоруур ындыг кижиниң дузаанче бо ада чүге кире бергенил. Ол бодансын!..

Маңаа база бир кижиниң дугайын ап көрээл. Дөртен хар ажа дүжүп чоруур ол кижини даштындан көөрге, каттыраңнаан, баштактанган, бакка каттышпас, тенекке деңнешпес ышкаш сагындырар. Ынчалза-даа ооң иштики сагыш-сеткили өг-бүле чуртталгазынга арыг эвес чорзан. Кадайын каггаш, ынчан ол—чаа-ла он чеди хар чедип турган хөлчок аныяк кыс Таанай-биле өг-бүле чуртталгазын тутkан.

Бо ийи кижиниң дугайын допчузу-биле ынчаар билип алыыл. Олар —Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң колхозчузу Кол Чашпаяк биле ол-ла колхозтуң мал эмчизи Ак Эзирикпей-дир.

Эзирикпей—мал эмчизи, а Чашпаяк—ооң санитарказы болуп, Көк-Чар сүт-бараан фермазынга түр када кады ажылдап, чурттап турганнар. Ийилээн биле-демниг ажылдаан улус боoп, инектерни, бызааларны кады шинчип, аарыг малдарны кады эмнеп, колхоз төвүнден эм барып алыр азы отчёт дужаар дээнде безин кады чоруп турда, ферманың ажылдакчылары: «ажылы дээш кончуг-ла кызымак улус-тур» деп, баштайгы үеде ынчаар билгеннер. Ынчалза-даа эрткен чылдың күстен бээр Чашпаяк биле Эзирикпейниң арaзында бүдүү харылзаа бар апарганын олар эскерип кааннар. Эзирикпей фермадан ийи-ле километр черде колхоз төвүнде бажыңынче барбастап, Чашпаяк-биле кады фермага хонуп, чамдыкта арагалапканнарда, ол үүлгедиишкини ажыт-чажыт чок, ашак-кадай улус ышкаш апаар турган. Пат кайгаан ажылдакчылар эпчоксунуп: «Ыядыр арныңар чок улус силер бе? Эзирикпей, сен, хөй чаш ажы-төлдүг кадайың чүге хүндүлевес кижи сен?» деп чугаалаарга, олар: — «Кижи хопташпаңар!» дээрден өске харыы бербээннер.

Эзирикпей биле Чашпаяктың дугайында элдепсинген чугаа Адыр-Кежиг суурга удавaанда дыңналып эгелээн. Эзирикпейниң кадайы — 6 уруглардыг (эң бичезин чаа божаан турган), 25 харлыг аныяк ие Кол Таанайның сагыш-сеткилин бир-ле чүве доора дуглай чыдыпкан. Эзирикпей бир-ле улуг бодалга алзыпкан, арны-бажы хөлүйе берген, ыыт чок апарган, бажыңынга кирип кээрге,—бoданып көрем, уруг-дарыывыстың хөйүн, Чашпаяк-биле ат-сураaң чүге үндүрүп турар сен—деп, ол чагып, сургап-даа көрген. Ындыг болзажок, Эзирикпейниң бодалынга ол хүннерде чүгле чаңгыс чүве аартып турган: «Чашпаяк-ла, Чашпаяк...» Өөдежок ада чамдыкта кадайынга чүве ытавайн, чамдыкта— бодум билир мен!—дээш, эжикти шак кылдыр хаапкаш, үне бээр турган.

Ынчан сүт-бараан фермазы суурже чоокшулап, Тоора-Хемниң ол чарынга көжүп келген турган. Бир-ле кежээ Таанай сагыш-сеткилиниң дүвүрээшкининге алыскаш, уругларын удудуп кааш, фермага чеде берген. Ашааның чурттап турган бажыңын барып соктаан.

— Ажыт, Эзирикпей, чанаал!—деп, Кол дыңзыг-даа болза, сеткилге чымчак бир-ле аян-биле чугаалаан.

— Чана бер, дүне бээр чүге келдиң?!

Эзирикпейниң ынча дээнин дыңнааш, Кол аңаа, өске бир кижиниң дузазы-биле эжикти ажыттырар аргалыг болган.

— Чанаал дидир мен.

— Ажыл чай чок, эртежик ажылдаар кижи мен!..

Ол арaзында орун бажында үзүкте чаштынып олурган Чашпаякты Таанай көрүп каан. Чашпаяк хенертен тура халааш, Таанайның бажындан сирбектеп, бажыңдан үндүр иткилеп,—бис ийини канчаар сен, Таанай, шоруң!—деп, алгырып эгелээн. Эзирикпейниң чөгенчиг, ада шиничи чок, каржызы аңаа база көзүлген: ол кадайынга бичии-даа болушпаан, харын «Соксаңар!..» деп, Таанайны эктинден туткаш, үндүр идеринге өйлешкен.

Сөөлзүредир Таанай ашааның үүлгедининиң дугайын колхоз баштаар черинге, херээженнер чөвүлелинге дыңнадып, хөй уруглардыг ие мээң чуртталгамга дуза чедирип көрүңер деп чугаалап турган. Ынчалза-даа кандыг-даа харыыны албаан. Харын Эзирикпей биле Чашпаяктың үүлгедии үргүлчүлеп-ле турган.

Адак соонда колхозта херээженнер чөвүлелиниң хуралын чыылдырган. Аңаа Таанайның хомудал билдиришкинин чугаалажып көрген.

Херээженнер чөвүлелиниң даргазы С. Саяна ооң билдириишкинин номчааш, Таанайдан мындыг айтырыг салган:

— Чугаалап тур, Таанай, сээң Эзирикпейиңниң бо чурум чок чоруу шын чүве бе?

— Эрткен күстен бээр дыңнап келдим. Черле шын. Бодум база көрген мен—деп, Таанай арай сүрээдексеп харылаан.

—Бир эвес хоп-мееге болза канчаар сен?!

Иениң арнында хомудаан-даа, чиктигзинип кайгаан-даа хевир илдең көзүлген: херээженнер чөвүлелиниң даргазының ол шыңгыы айтырыындан сести бергени ол-дур.

— Мееге эвес ийин, дарга...

Саяна элээн каш, байысаай аарак айтырыглааш, олурганнарже дескиндир көрген.

— Кымда айтырыг барыл? Ялымза чок херек эвеспе...

Элээн каш кижи айтырыг салган. Ол айтырыгларның кол нурuузу-ла—Таанайның бир-ле четпезин билгеш, Эзирикпей ону каaптар деп тур боор, Таанай ашаан улуска хүннээр кижи боoп чадавас дээн ышкаш, чөптүг эвес, харын-даа Чашпаякка буруу халдатпас байдалдыг болган.

Колхозчу Роза Бараан тургаш, баштай ыттавайн тура, оон дидим эвес үн-биле:

— Эзирикпей биле Чашпаяктың харылзаазын мееге дээр мен, ындыг эвес улус чүве—деп, бадыткаарын оралдашкан.

Шура Кара-оол база-ла шын эвес санал берген:

— Сен, Таанай, Эзирикпейден чарлыр мен деп бодап турар-дыр сен. Чарлы берзиңзе-даа, ол—уруглар азыралын сеңээ домей-ле төлевес болгай—дээн.

Таанайның киирген хомудалы үндезин чок дээнзиг түңнелге четкен. Кижиниң амыдырал-чуртталгазы-биле холбашкан айтырыгны ийи-чаңгыс кижиниң кара-туразында аажылап каары ышкаш, ынчаар тоомча чок көрүп болур бе? Чок! Колхозта херээженнер чөвүлели (даргазы эш Саяна), ооң чамдык активчилери иениң чөптүг негелдезин ээ көөр туржук, харын ооң сагыш-сеткилин хомудатканнар. Чашпаяк—силерниң чоок, таныш эжиңер, ындыг болзажок, ол маңаа бичии-даа буруу чок деп бодаар силер бе? Силерниң арын-нүүрүңер кайыл?..

Ол-ла хуралга чамдык эштер санал бергеш, Эзирикпей биле Чашпаякты буруудадып, оларга хемчег көргүзериниң чугулазын, партия кежигүнү Чашпаяктың үүлгедиин колхозта партия организациязынга дыңнадырын чугаалап турда-ла, Саяна баштаан кезек кижи оларның чөптүг саналдарын хүлээп албаан.

Кол Чашпаяк — партия кежигүнү. Тоора-Хем кодээ Советтиң депутады. Ол хирезинде аас-кежиктиг совет өг-бүлениң чурумун үреп, хуу-да амыдырал-чуртталгага туруш чок, будулчак чурттап чоруур.

Коммунистиг кижизидилгениң бир чугула болгаш амыдыралчы айтырыы —өг-бүлениң чурттaлгазында бо ышкаш будулгаазыннар «Совет Тыва» колхозта ам-даа үргүлчүлеп турар. Ол болза ында партийжи кижизидилге ажылының дээш чогуу, амыдырал-чурттaлгада эргиниң артыышкыннары-биле демиселдиң болгаш партия организациязының өске хөй-нити организациялары-биле харылзаазының кошкаан херечилеп турар. Колхозта партия организациязы (секретары эш Доржу) мындыг четпестер-биле чүге эптежип турарыл?

А. СЫН-ООЛ.

Космостуң шиңгээдип алыкчыларынга гимн

Ленин проспектизи... Чуртталга кварталдарның бирээзинде скульптор А. П. Файдыштың чогаадыкчы мастерскаязы туруп турар. Ол мастерскаяга май 17-де Н. С. Хрущев болгаш партияның база чазактың өске-даа удуртукчулары чораан. Совет улустуң космосту шиңгээдип ап турарынга алдар кылдыр Москвада тудуп турар тураскаалдың төлевилели-биле олар аңаа таныжкан.

Андрей Петрович Файдыш бодунуң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын он беш чылдың мурнунда, Москваның Суриков аттыг чурулга институдун дооскан соонда эгелээн. 1950 чылда Файдыш Совет күрүнениң үндезилекчизи болгаш удуртукчузу—В. И. Ленинниң тураскаалын чогаатткан. Ол дээш аңаа Күрүне шаңналын тывыскан. Тос чыл эрткенде аныяк ажылдакчы Калугада К. Э. Циолковскийге тураскаалдың төлевилели дээш ССРЭ-ниң Чурулгалар академиязының шаңналын алган. Аңаа ийиги чергениң дипломун болгаш мөңгүн медальды тывыскан. 1960 чылдың августа скульпторну ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар чериниң секретарынга соңгаан.

Бодунуң чаа ажылының дугайын чугаалап бээрин А. П. Файдыштан СЭТА-ның корреспондентизи Д. Захаров дилээн.

— Тураскаалды чогаадып кылырынга мээң-биле кады архитекторлар Михаил Осипович Барщ болгаш Александр Николаевич Колчин ажылдап турар—деп, скульптор чугаалаан. — Бистиң бодалывыс-биле алырга, бо болза, октаргайже орукту делегейде эң-не баштай салган совет улустуң кайгамчык шылгараңгай чедиишкинин мөңгежидер, өндүр чаагай архитектура чогаалы болур ужурлуг.

Тураскаалдың бедии 90 метр, ооң кырынга космос ракетазын тургузар. Ол аажок улуг дериишкинниң даштыы талазын быжыг металл-биле шывар.

Тураскаалдың дөжээ болза чайырлап каан гранит болур. Тураскаалда сиилип каан дүрзү хевирлер совет эртемденнерниң, конструкторларның, ажылчыннарның болгаш инженерлерниң өндүр улуг эрес-маадырлыг чоруктарын көргүзүп турар.

Оларның бирээзинге скафандрны кеткен Юрий Гагаринниң дүрзү-хевири. Баштайгы совет космонавт октаргайже ужударының мурнунда кедүртүр херекселче үнүп бар чыдар.

Улуг орус эртемден К. Э. Циолковскийниң беш метр скульптуразы ол тураскаалдың чардынмас кезээ болур. Планеталар аразынга харылзааларның теориязының үндезилекчизи чымчак сандайда олурар. Ооң бодалы талыгыр ыракче угланган. Совет кижилер космосче бир-ле дугаарында эрткен турар дугайында Циолковскийниң кайгамчык сөстерин тураскаалдың арын талазынга бижиир.

ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинче кирер кол эжиктиң мурнунда тудугжулар бригадалары ажылдап турар. Олар аажок улуг тураскаалды тудуп турар. Тайбың проспектизинден эгелээш ол тураскаалга чедир «космосту шиңгээдип ап турар маадырларның аллеязын» тургузар. Баштайгы совет космонавтарның, спутниктерни, космос корабльдерин тургускан кижилерниң чуруктарын ол аллеяның ийи талазынга тургузар.

Тайбың проспектизинде тураскаал космостуң шиңгээдип алыкчылары—совет кижилерге гимн болур.

— Бистиң мастерскаявыска Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчуларының чораан моон соңгаарргы чогаадыкчы ажылга чаа-чаа күштерни берип турар—деп, А. П. Файдыш түңнелинде чугаалаан.

(СЭТА).

Бедик үнелээшкинниң соонда...

БЕРЛИН. (СЭТА). «Орус хувулгаазын» деп кино-чурукту Москвага хөй-нийтиниң көргениниң болгаш ооң авторларын Ленин ордени-биле шаңнааның дугайында дыңнадыгларны ГДР-ниң солуннары «Ажылчын аңгының алдарының дугайында кино», «Аннели биле Андре Торндайктың Ленин ордени»—деп ындыг эгелерниң адаа-биле парлап үндүрген.

Кинонуң көрүлдезинге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазактың удуртукчуларының киришкенин солуннар демдеглеп, ол кино-чурукту ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң аажок бедии-биле үнелээнин олар бижип турар.

Фидель Кастронуң Совет Эвилелинге чоруп турганының дугайында кинорепортажтар

Куба революцияның баштыңчызы Фидель Кастро Рустуң Совет Эвилелинге чоруп турганының дугайында кинорепортажтарның сериязын документалдыг кино-чуруктарның төп студиязы белеткээн.

Кинохрониканың «Москва: «Вива Куба!» деп чугаалап тур» деп аттыг баштайгы тускай үндүрүүшкүнү бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалынга аалчыларның чедип келгенинге холбашкан. Кызыл шөлге болган митингини, Фидель Кастронуң Н. С. Хрущев-биле ужурашканын, Л. И. Брежневке барып чорааның, В. И. Ленинниң Мавзолейинге чечектер боодалын аппарып салганын кинода тырттырып каан. ССРЭ-ниң Улуг театрынга «Куулуг хөл» деп балетти көргүзүп турар үеде болгаш В. И. Ленин аттыг Төп стадионга чайгы спорт сезонун ажытканының хүнүнде тырттырган чуруктар ында база кирип турар.

Эргим аалчының болгаш ону үдеп чоруур кижилерниң маадыр хоорайга чоруп турганының дугайында ийиги тускай үндүрүүшкүнну «Фидель Кастро—Волгоградтың аалчызы» деп алдаан. Куба өңнүктерни волгоградчыларның өөрүшкүлүг уткуп алганын, СЭКП XXII съездизи аттыг гидроэлектростанциязынга болгаш Мамай базырыынга чорааның көрүкчүлер оон көөр. Волгоград стадионунга совет-куба найыралдың митингизиниң дугайында кино-чурук-биле ол үндүрүүшкүн дооступ турар.

«Фидель Кастро хүннээрек Узбекистанда» деп үшкү үндүрүүшкүн куба аалчыларны Ташкентиге өөрүшкүлүг-биле уткуп алганының дугайын чугаалап турар. Фидель Кастро болгаш ооң өөрү суггарылга системаларын көрүп, «Кызыл Узбекистан» колхозтуң ажыл-агыйы-биле таныжып турганын ында тыртырган.

Кинохрониканың ол үш үндүрүүшкүнүн Москваның кино театрларынга майның 18-те көргүзүп эгелей берген.

Фидель Кастронуң Иркутскиге, Братскиге, Свердловскиге болгаш Ленинградка чоруп турганының дугайында кинорепортажтарны кылырын дооскан болгаш удавас массалыы-биле көргүзүп эгелээр.

(СЭТА).

1. ***Скульптор А. П. Файдышка аалчылар чораан.***

2. „Ажылчын аңгының алдарының дугайында кино“.

3. „Москва: Вива—Куба“.

4. Резолюцияларны бир үн-биле хүлээп алган.

Францияның тайбың талалакчыларының шуулганы

ПАРИЖ. (СЭТА). Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле кол штаттар Париж хоорайның чоогунда Сен-Дениге чоокта чаа ажыттынган. Ону Францияның тайбың талалакчылары чыылдырган. Кол штаттарның кол сорулгазы — чепсегленишкинни делегейниң шыңгыы контролю-биле бүгү-нийти болгаш бүрүн дүжүрери дээш, атомнуг дайынның айыылындан кижи төрелгетенни камгалап алыр дээш демиселди улам ынай күштелдиреринче Францияның хөй-нийтизиниң бүгү күштерин мобилизастаары болур.

СЕНТ-УЭН. (СЭТА). Париж хоорайның чанында Сент-Уэнге он-он муң эр, херээжен французтар чепсегленишкинни дүжүрер дээш кол штаттарның ажылының эгелээни-биле холбаштыр тайбың талалакчыларының улуг митингизинге чыылган. Олар Францияның улузу чепсегленишкинни бүгү-нийти болгаш бүрүн дүжүрерин негеп турар деп, бүгү делегейге медеглээр дээш тайбынче болгаш чепсегленишкинни дүжүреринче кыйгырып турар плакаттарны болгаш лозуннарны тудуп алгаш, Сент-Уэнниң стадионунга чедип келген. Бретаньдан болгаш Прованстан, Лотарингиядан болгаш Гаскониден, Бургундия болгаш Жирондадан келген төлээлер база ында бар болган. Париж хоорайның чоогунда үлетпүрлүг районнардан кижилер онза хөй келген болган.

Массалыг митингиге кол штаттарның киржикчилери делегейниң кырында диргелген атомнуг дайынның айыылының шыңгыызын демдеглеп, чепсегленишкинни дүжүрер болгаш тайбың дээш демиселди улам калбартырынче бүгү француз улусту кыйгырып турар резолюцияларны чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Чепсегленишкинни дүжүрери дээш кол штаттар болза Францияда тайбың талалакчыларының шимчээшкининиң хөгжүдеринге чаа чугула үе-чада болган.

ССРЭ МУРНАВЫШААН...

ТОКИО. (СЭТА). Америк космонавт Куперниң ужудуушкунунуң дугайын номчукчуларга чугаалап турар япон солуннар ССРЭ ам-даа мурнавышаан деп түңнелди кылып турар.

Эрткен чылдың августа-ла ССРЭ «Фейт-7»-ден дыка артык, улуг чедиишкиннерни чедип алган болгай деп, «Майнити» солуннуң корреспондентизи Исимару Канаверал думчуктан бижээн. Ракеталарның күчүзүнүң талазы-биле Совет Эвилелиниң артык күштерлии илергей. 1961 чылдың августа-ла Титовтуң башкарганы «Восток-2»-ни орбитаже үндүрген ракета безин чоокта чаа Куперни көдүрүп үндүрген «Атластан» артык күчүлүг деп, Исимару айтып турар.

Кеннеди Айже кижини баштай чорударын күзеп турар деп, ол түңнелинде бижээн. Ооң күзели боттаныр бе? Ам дээрезинде ол дугайында идегелдиг факторлар кончуг эвээш.

ЮКЭ ТК-ның пленуму

БЕЛГРАД. (СЭТА). Югославияның коммунистер Эвилелиниң Төп Комитединиң V пленуму майның 18-те Белградка ажыттынган. Пленумнуң хүн чурумунда ийи айтырыг: делегейниң өйү келген негелделиг айтырыгларының талазы-биле Югославияның коммунистер Эвилелиниң туружу болгаш тайбың база социализм дээш демиселге делегейниң ажылчын шимчээшкининиң сорулгаларынга ооң хамаарылгазы; янзы-бүрү айтырыглар.

ЮКЭ-ниң чиңгине секретары Иосип Броз Тито бирги айтырыгның талазы-биле илеткел кылган.

Харыы чок

ЛЕОПОЛЬДВИЛЬ. (СЭТА). КНО-нуң Конгода чаа удуртукчузу Дорсенвильдиң парлалга канференциязы Леопольдвильге болган. «Конгога келген кижи мен» деп чазамыктазадаа, чуртта чамдык болуушкуннарны ооң тайылбырлааны корреспондентилерге элдептиг болган.

КНО-нуң Конгода албан чери бодунуң ажыл-чорудулгазы-биле ол чуртта байдалды экижидип шыдавааны калбаа-биле билдингир. Конгонуң чамдык районнарында анархия болгаш контроль чок чорук ам-даа турбушаан турар. Ынчалза-даа КНО-нуң Конгода ажыл-чорудулгазының шак ындыг ыгланчыг түңнелдериниң чылдагааннарының дугайын харыылаарының орнунга, Дорсенвиль болза «ол ышкаш чоруктар өске-даа чурттарга боор болур» деп медеглээн. Журналистерниң Дорсенвильге салган дыка хөй айтырыглары шуут харыы чок арткан.

Шаарланганнарның сүлчээзи

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Майамиде (Флоридада) хоргадап турар куба эмигрант-контрреволюсчуларның янзы-бүрү бөлүктери каттыжар дугайында чугаалажыышкыннарны чорудуп турар. Дужур октаткан диктатор Батистаның талалакчыларын каттышкан бөлүглежиишкинге киирер бодап турар.

«Нью-Йорк таймс» солуннуң корреспондентизиниң Майамиден дыңнадыында айтып турары-биле алырга, каттыжыышкынның алыс сорулгазы болза Кубаның революстуг чазаанга удур «дайын чорудулгазын чорудары» болуп турар.

Рихард Вагнер

(Төрүттүнген хүнүнден бээр 150 чыл болганынга)

Немец улустуң алдарлыг композиторy Рихард Вагнер музыка уран чүүлүнүң төөгүзүнге опера реформатору кижи болуп кирген. Композитор, дирижёр, чогаалчы болгаш шии бижикчизи Рихард Вагнер ынчаарда Европаның опера сценаларынга нептерээн, ирип калган эрги чаңчылдарга удур чииг шүгүмчүлелди кылган. Вагнер музыка драмазының чаа хевирин—операның чаа эстетиказын тургускан. Борта 1848—1849 чылдардагы немец революцияның салдары улуг болган. Рихард Вагнерниң эрги операларның чамдык номерлериниң орнунга улуг драмалыг сценаларны тургусканы—ооң чаартыкчы уран принциптери болган.

Вагнер бодунуң «УЖУГАР ГОЛЛАНДЫ», «ТАНГЕЙЗЕР», «ЛОЭНГРИН» «НИБЕЛУНГАНЫҢ ДЭЭРБЭЭ» болгаш өске-даа операларынга ол чаа принциптерин киирген.

Вагнер болза кайгамчык аянныг, маадыр күштүг, оркестриниң чаңгызы байлак болгаш чараш музыканы тургускан. Ынчалза-даа Вагнер 1848 чылдың революциязындан, реаксылыг идеология тергиидеп турган герман кайзеровчу империяның тургустунарынга чедир үениң дургузунда ханы алдагдалдарга база таваржып турган.

• • •

Рихард Вагнер 1813 чылдың май 22-де Лейпцигге үүрмек ажыл-агыйлыг дужүметтиң өг-бүлезинге төрүттүнген. Төрүттүнге-ле алды ай чедип чорда, ооң алазы өлүп калган, ынчангаш соңгу алазы, актер Л. Гейерниң холунга өскен. Ортумак школага өөренип тургаш театрга, литературага, арай сөөлзүредир композицияга ынак апарган. 18 харлыында Лейпциг университединге өөренмишаан, композиция теориязын чүткүлдүү-биле шиңгээдип ап турган.

1833 чылдан эгелеп, чер кезип, тоянчылап, элээн каш хоорайларга ыры бөлүктериниң, театрларның музыка кезээниң удуртукчузу болуп ажылдааш, 1842 чылда төрээн чуртунга ээп келгеш, «РИЕНЦТЕР» деп операны чедиишкинниг тургусканы ооң амыдыралының аар байдалын чиигеткен. Вагнер бодунуң чуртунче чанып кээп турар үеде чоннуң демократтыг кезээниң буржуазияга удур демисели өзүп турган, ынчангаш Вагнерниң мировоззрениези болгаш чогаадыкчы ажылы немец буржуаз болгаш үүрмек буржуаз идеологияга удурланыышкынны болдурган. Ол үеде ооң бижээн шүгүмчүлелдиг статьялары идея талазы-биле «Аныяк Германия» деп либераль-оппозициялыг агымның ажылынга чоок болуп турган.

Вагнер 1849 чылдың май тура-халышкынының үезинде революцияның лагери—Дрезденге турган. Тура-халыышкынны баскан соонда саксон чазак Вагнерни истеп-сүрүп эгелээн болгаш Швейцарияже дезип чоруткаш, Цюрихке политиктиг эмигрант болуп, 10 чыл иштинде чурттаан.

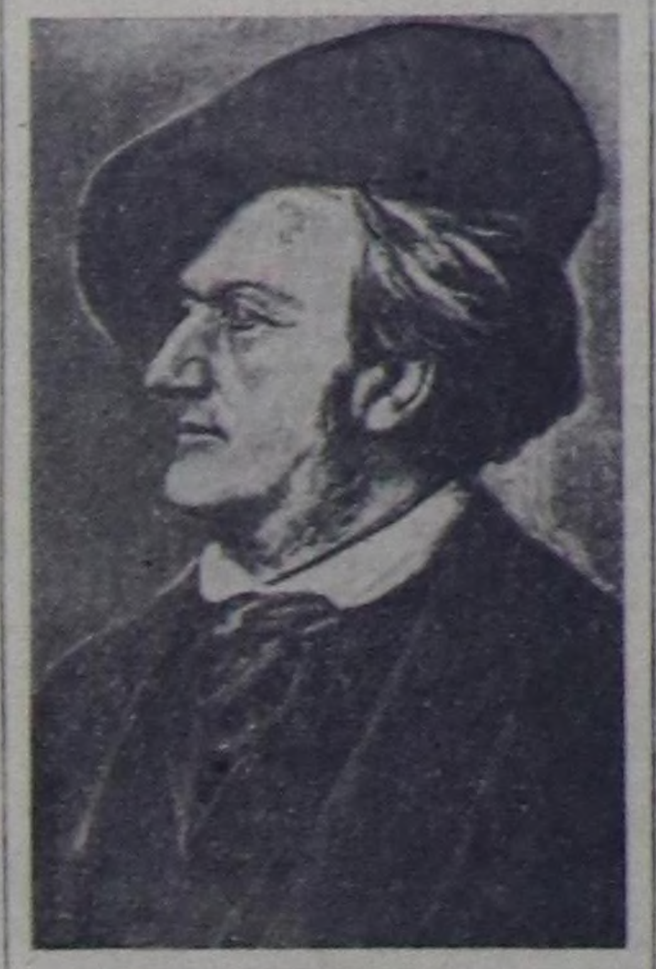

Швейцарияга турган, Вагнер революсчу көдүрлүүшкүннүң салдары-биле опера реформазының дугайында: «УРАН ЧҮҮЛ БОЛГАШ РЕВОЛЮЦИЯ» (1849 чылда), «КЕЛИР ҮЕНИҢ ЧЕЧЕН ЧОГААЛЫ» (1850 чылда), «ОПЕРА БОЛГАШ ДРАМА» (1851 чылда), «МЭЭҢ ӨҢНҮКТЕРИМГЕ КЫЙГЫРЫГ» (1851 чылда) деп ажылдарын бижээн. Вагнер чамдык дepшилгелиг бодалдарны чугаалаан. Ол — уран чүүлдү «социал амыдыралдың продуктузу» деп көрген болгаш ынчаардагы буржуаз театрларны шүгүмчүлеп, уран чүүлдүң хуу-салымын революцияның алырын көрүп, ёзулуг уран чүүлдүң демократтыг болурун балыткавышаан, театрларның массалыг болурун негеп турган.

Вагнерниң амыдыралының ийиги чартында ооң мировоззрениезинге болгаш чогаадыкчы ажылынга улуг өскерлиишкин болган. Вагнер республиканчы турганындан монархист; Фейербахтың салгакчызы турганындан Шопенгауэрниң болгаш Ницшениң реаксылыг философиязының нептередикчизи; Гобинонуң реаксылыг сөөк-язы ылгаар теориязының камгалакчызы апарган. Вагнер аристократ болгаш саң-хөө бөлүктери-биле улам чоокшулажып, Париж Коммуназынга удур чүдек нүгүлдээшкинни кылган. К. Маркс болгаш Ф. Энгельс Вагнерниң ажыл-чорудулгазында идея-политиктиг угланыышкыннарга удур чидиг шүгүмчүлелдерни кылганнар.

Реаксылыг турушче Вагнерниң киргениниң соонда ооң музыка талазы-биле чогаадыкчы ажылы база өскерилген. Ооң чогаалдарының кол идеязы Шопенгауэрниң пессимисчи Фолософиязынга, тодаргайлаарга, «бот-боттарынга ынакшаан кижилер ёзулуг аас-кежиин чүтле өлген соонда тывар» дээн утказыг болу берген. Вагнерниң операга реформазы музыка драматургиязының ария, ансамбль, нийти ыр чижектиг күчүлүг чепсээн казып каапкан. Операга ырлаан кижиниң үнүп оркестриниң дааш-шимээни «сырыптар» турган.

Ынчалза-даа Вагнер операга оркестр үнүн колдадып турагаш, кайгамчык түңнелди чедип алган. Чайковский, Римский-Корсаков, Стасов олар Вагнерниң операга кылган реформазынга таарзынмайн турза-даа, ооң симфониязга чедиишкинин үлелээннер.

Вагнер буржуазияга деткидип алгаш, герман империализмниң реаксылыг идеяларын пропагандалап турган үеде ооң ады элээн бедий берген болгаш харын-даа аңаа чүдүүр чыгыы апарган. Вагнерианство Европага нептерееп турган үеде, орус классиктиг музыка бодунуң оруу-биле хөгжүп орган болгаш Вагнерниң музыка драмазының барык хоозун идеязынга удур опера реформазының дepшилгелиг принциптерин тургускан. Орус музыка классиктери Вагнерниң ажыл-чорудулгазынга шын үнелээшкинни берип турда, А. Н. Серовтуң туружу сыр өске болган. Ол, Вагнерниң музыка драматургиязының талазы-биле чаартылгазын эмин эртир үнелеп турган, ынчалза-даа Серов бодунуң чогаадыкчы ажылынга Вагнерниң салдарынга алыспаан, улусчу музыка драмазын тургузарының сорулгаларын өске угланыышкын-биле шиитпирлеп турган.

Бодунуң четпестери турза-даа, Вагнер музыка төөгүзүнге кайгамчыктыг черни ээлээр. Ооң уран чүүлге четпестерин шиитпирлии-биле шүгүмчүлеп, ылаңгыя амыдыралының сөөлгү чылдарында публицисчи ажыл-чорудулгазынга көзүлген реаксылыг, улуска удур чүүлдерин илеретпишаан, 19 чүс чылдар үезинде делегейниң музыка уран чүүлүнге Вагнерниң чогаадыкчы чаалап алышкыннарын артырып, үнелээри черле чөптүг.

Үжен көпеек-биле

1963 чылдың акша-бараан лотереязының билеттерин тарадыры Кызыл хоорайда чедиишкинниг чоруп турар. 1963 чылдың бирги болгаш ийиги үндүрүлгезиниң лотереяларының билеттери бүрүнү-биле тараттынган турган. Акша-бараан лотереязының күрүнеге-даа, хамаатыларга-даа ажыктыг болуп турарын Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының улам-на экизи-биле медерелп билип турарын бо чорук херечилеп турар-дыр.

Бо чылдың лотереязының ийиги үндүрүлгезиниң билеттериниң ойнал алышкыннарын төлеп бээрин Кызылдың ажаалга кассалары эгелээниниң баштайгы дөрт хүннеринде 1500 лотерея билеттериниң ойнап алышкынын алыр дээш хамаатылар келген. Ол билеттерниң аразында үүрмек чүүлдер-биле чергелештир хевистер, холодильниктер, дүктен кылган чоорганнар, дааранып машиналар, пианинолар болгаш өске-даа улуг өртектиг бараанңар лотерея билеттеринге таваржып турар. Кызыл хоорайның Енисей кудумчузунуң № 86 бажыңда чурттап турар пенсионер А. И. Караев 526 рубль 50 көпеек өртектиг пианинону ойнап алган. № 9 ясли-садтың ажылдакчызы В. Г. Запевалова 210 рубль өртектиг «ОКА» деп холодильникти, хем пароходствозунуң Кызылда техучастогунуң ажылдакчызы Л. К. Колмаков 36 рубль 20 көпээк өртектиг 0,92Х1,8 метр хемчээлдиг хевисти, уругглар эмнелгезиниң ажылдакчызы В. С. Вяшиков 26 рубль өртектиг чоорганны тус-тус ойнап алганнар. Таварышкан билеттерниң ойнап алган чүүлдерин төлеп бээри ам-даа үргүлчүлеп турар.

Акша-бараан лотереязының үшкү үндүрүлгезиниң билеттерин тарадыры ам чоруп турар. Лотереяның бо үндүрүлгезиниң ойнаашкыны 1963 чылдың июль 7-де Ярославль хоорайга болур. Үшкү үндүрүлгениң 35 разрядтарынга таваржыр чүүлдер болза: «Москвич» деп автомобильдер 35, «Планета» деп мотоциклдер 245, пианино 280, «Саратов-2» деп холодильниктер 1400, «ОКА» деп холодильниктер 735, «Мир» деп холодильниктер 455, фабрикага кылган 1,4Х2 метр хемчээлдиг хевистер 1085, 0,92Х1,8 метр хемчээлдиг хевистер 1715, дүктен кылган чоорганнар 7000, хеп чуур машиналар 1505, радиоприемниктер 350, электрограмофоннар 475, бут-биле шимчедир дааранып машиналар 980, хол-биле шимчедир дааранып машиналар 1750, уран чүүлдүң кыгылары 105, Кавказтың Кара далай эриктеринче турисчи путевкалар 105.

Акша ойнап алыры 1960 билеттер 25—25 рубль, 63.000 билеттер 10—10 рубль, 84.000 билеттер 5—5 рубль, 2632770 билеттер 1 рубль түңнерге таваржыр. Үжен көпеек өртектиг билет-биле мындыг улуг үнелиг чүүлдерни болгаш хөй түңнүг акшаны ойнап ап болур-дур.

Акша-бараан лотереязының билеттерин хамаатылар садып алгаш, ооң-биле күрүнеге-даа, боттарынга-даа ажыктыг чугула ажыл-херекке киржип турары болур.

С. ОСИПОВ,
Кызылдың № 7173 төп ажаалга кассазының инспектору.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

ХӨНДЕРГЕЙНИҢ ОҢГАР-ӨЗЕНДЕ

«Тыва» совхозтуң эш Э. Кызыл-оолга удуртккан 13 кижи составтыг звенозу Оңгар-Өзенде эки ажылдап турар. Олар 2500 кубометр тудуг ыяжы белеткээр хүлээлгелиг. Күш-ажылды шын организастааның түңнелинде звено кыска үеде 560 кубометрни белеткээн.

Звенонуң шилип кескен, бөлүп белеткээн ыяжын прицептиг 6 автомашина сөөртүп эгелээн. Машиналарны чудүрерин хандырбышаан, звенонуң кежигүннери хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар.

С. ӨПЕШ-ООЛ.

Агаар байдалы

Бөгүн республикага чаашкын чагбас, соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хат хүннүң ийиги чартында дыңзыыр хүн болур. Агаарның температуразы: республикага 13—18, Кызылга—16—18 градус чылыг болур.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: **«Ады чок, ядыы-даа болза, кайгамчыктыг улус»** 10, 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Сөөлгү дюйм»** 11.15. **«Чажыт ады—«Виктория»** 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Хууда бирги чер»** 11.15, 1.15, **«Илереттинген болчаг»** 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Хеймер кадайы»** 2.30, 6.30, **«Хаан уруглары»** 4.30, 6.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Маргылдааның дезү»** 5, 7, 9 шактарда.

ОРДУЛАР БОЛГАШ КАЗАНАКТАР

105 өрээлдерлиг кедергей каас-коя бажың, ынчаарга ооң чанында кеңгерей калган, чамдыя берген казанак бажың. Алжирде эң улуг чер ээзи француз Боржо ол каас бажыңга шөлээн чурттап турган, а кожазында чаржынчыг казанак бажыңга алжир тараачынның өг-бүлези аргастанып турган.

Ам херек өскерлип турар. Алжирде улуг-улуг кодээ ажыл-агый болгаш садыг бүдүрүлгелерин хуунуң ажыглалындан хавырарын болгаш оларны тускай тургускан эргелел комитеттеринге дамчыдарын бээрин эгелээн. Сөөлгү хүннерниң дургузунда француз чер ээлериниң фермаларын хавырып алган. Француз колониализмниң дириг сүлдези—Боржонуң улуг имениезин-даа хавырган.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Сээктерни бажың иштинге нептеретпеңер

Час дужуп, хүн изидир хүннеп, чылыг апаарга сээктер дирлип эгелээр. Оларны ол дораан-на чок кылыр херек, чүге дээрге олар янзы-бүрү аарыгларның 70 ажыг хевириниң өөскүдүкчүлерин тарадып турар.

Аңгы-аңгы хевирниң сээктери бар, оларның иштинден өрээл иштиниң сээктери эң-не нептереңгей. Оларның мага-боттары болгаш даваннары микробтар ызыртынар дүктерлиг болгаш салдарлыг. Сээктер дыргактарының аразында хырбаланчак таваңгайларының дузазы-биле бажың дээвииринге-даа, соңга шилдеринге-даа союп чоруурлар.

Сээктер дүрген өзүүчел, чылыг үеде олар чеди катап төрүп болур, өдектерге, ирииди боктарга бир сээк чаңгыс удаада-ла 100—150 чуургаларны чажып болур.

Оларга таарымчалыг байдалга тургаш, сээктер бүдүн чыл дургузунда-даа өзүп, төрүп болурлар. Ынчангаш оларның-биле демиселди биче када-даа үзүктелдирбес херек. Сээк ортумаа-биле бүдүн чартык ай чурттап турар, 6—7 градус чылыг температуралыг черлерге дириг кыштап-даа болур.

Бажың болгаш херим иштинге аъш-чем артынчыларын чыылдырбас, арыг-шевер турар болза, сээктер өзүп көвүдээр чер тыппастар.

Чуртталга өрээлдерин, херим иштин, нийти ажыглал черин чылыг үеде арыг тургузар херек. Бок төгер демир хууннар быжыг аастыг болур ужурлуг, артынчыларны хүннүң-не үндүрүп төп туруңар. Куруг демир хууңну чем артынчыларындан арыглап, изиг суг-биле чуп туруңар.

Чем аймаан хаалгылыг савага азы шкафка шыгжап, оларга сээктер хонарын болдурбаңар.

Изиг хүннерде чуртталга өрээлиниң соңгаларын хаалгыг тургузуңар, а форточкаларны демир четки азы марля-биле сээктер кирбес кылдыр херип алыңар. Соңгага херип каан дилиндек саазыннар сээктерге хоютку боор турар.

Сээктерни чок кылырының бөдүүн аргалары сээк хораны, чыпшынчак саазын, шил азы демир сээк чыырлар болур.

СЭЭК ЧЫЫР — чалгыяк шилдир. Сээк чыырга саваңныг сугну азы соданың кошкак ээзилдирин куткаш, ооң чанынга сээктер чыглыр ажыг сүттү, квасты, сүтке шыгдып каан хлебти делгеп каар. Сээк чыырны үргүлчү арыглап, чемиштерни солуп турар херек.

СЭЭК ХОРАНЫ — ажыг мышьяктыг натрийниң ээзилдирин сиңирип каан саазын-дыр. Ону таваактарга чаткаш, ооң кырынче чигирлеп каан суг кудуп каар. Чем белеткээр өрээлге азы бичии уруглар турар черлерге сээк хораннарын тургуспаңар, орта хораннанган сээктер чыглыр.

ЧЫПШЫНЧАК САЗЫННЫ столдар кырынга болгаш соңга карактарынга чадып, бажың дээвирлеринге азы электри лампочкаларынга азып каап болур.

Чуунду төгер, арыгланыр черге сээктер өзүп көвүдевезин дээш, ийи хүн бир катап хлорлуг чугайның порошогун бир дөрбелчин метр черге бир килограмм чугай кирер кылдыр дески чажып болур. Канализация кылдынмаан арыгланыр черлер суг кирбес, дыгый хагдынар аастыг болур ужурлуг. Ындыг арыгланыр черлерже неделяда бир катап чартык литр керосинни кудуп турарын сүмелеп турар.

Бажың иштинге сээктерни пиретрум порошогу-биле 10 хуулуг ДДТ дуст-биле хораннаар. Оларның-биле соңгалар дораларын, эжиктерниң, бажың ханазының хүннээрек талазын болгаш өске-даа сээк хонар черлерни чаап каар. Ол үеде чем аймаанга, саваларга порошок чыышынарын болдурбас херек.

Кудумчуларның херим иштиниң, чуртталга бажыңнарының арыг болуру сээктерни чок кылырының чугула аргазы болурун утпаңар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурнуйның 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23-35, кодээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр, транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00188. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы